

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Д.О. ЄРМОЛЕНКО
ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Правоохоронна діяльність»
освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 11
від 30 травня 2023 р.

Запоріжжя
2023

УДК 174:340.11(075.8)
Є 744

Єрмоленко Д.О. Етичні стандарти правоохоронної діяльності : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Правоохоронна діяльність» освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 128 с.

У виданні у систематизованому вигляді та відповідно до змісту робочої програми дисципліни «Етичні стандарти правоохоронної діяльності» подано виклад теоретичного матеріалу щодо етичних стандартів, яких мають дотримуватися правоохоронці в своїй професійній діяльності, зроблено акцент на дослідженні принципів етики та їх застосуванні до правоохоронної діяльності, а також детальному аналізу конкретних етичних проблем, з якими стикаються правоохоронні органи.

Для успішного засвоєння теоретичного матеріалу запропоновано питання для самоконтролю, тести, практичні завдання, ситуативні задачі, перелік додаткової літератури до всіх тем навчального курсу та наведено термінологічний словник.

Для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Правоохоронна діяльність» освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність».

Рецензент *Удовика Л.Г.*, д.ю.н., професор, завідувачка кафедри історії і теорії держави та права Запорізького національного університету.

Відповідальний за випуск *Коломоєць Т.О.*, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Запорізького національного університету.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЮРИДИЧНА ЕТИКА: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ВИДИ, ДЖЕРЕЛА.....	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. СЛІДЧА ЕТИКА.....	22
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. СУДОВА ЕТИКА.....	38
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. АДВОКАТСЬКА ЕТИКА.....	55
Термінологічний словник.....	70
ДОДАТКИ.....	77
Правила етичної поведінки поліцейських.....	77
Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів.....	82
Кодекс суддівської етики.....	90
Правила адвокатської етики.....	94
Рекомендована література до всіх тем курсу.....	122
Список використаних джерел.....	127

ВСТУП

Викладання дисципліни «Етичні стандарти правоохоронної діяльності» має важливе значення для формування професійних знань та навичок у здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність». Вивчення етичних стандартів професії правоохоронця є не менш важливим, ніж вивчення законодавства, тому що правоохоронні органи мають велику відповідальність за збереження порядку та безпеки громадян. Здобувачі повинні бути добре обізнані щодо своїх обов'язків, знати, як діяти в складних етичних ситуаціях та розуміти, як їх дії можуть впливати на громадську думку та імідж правоохоронних органів в цілому.

Навички та знання, отримані в результаті вивчення цієї дисципліни, допоможуть майбутнім правоохоронцям краще розуміти етичні вимоги професії та виконувати свої обов'язки відповідно до них. Це дозволить їм бути ефективними та етичними партнерами для громадян, які очікують від правоохоронців чесності, професіоналізму та захисту їх прав.

Метою викладання навчальної дисципліни «Етичні стандарти правоохоронної діяльності» є вироблення у майбутніх правоохоронців цілісного уявлення про характер та механізм дії етичних норм, їх єдності із вимогами суспільної моралі та права, закріплення цих уявлень у формі переконань та настанов професійної поведінки, а також розвиток морально-етичної культури здобувачів, формування гуманістичного ставлення до професійної діяльності.

Основними **завданнями** навчальної дисципліни є:

- надання системного уявлення про моральні основи правоохоронної діяльності;
- ознайомлення зі специфікою етичних стандартів майбутньої професії;
- ознайомлення з основними правилами службового етикету;

- надання загального уявлення про професійну культуру працівника правоохоронних органів, її основні елементи (психологічну, моральну, естетичну культуру поведінки);
- висвітлення найбільш гострих моральних проблем правоохоронної діяльності, причин моральних та професійних конфліктів;
- ознайомлення з деонтологічними і етичними принципами працівників правоохоронних органів в зарубіжних країнах;
- висвітлення національних стандартів професійної діяльності працівників правоохоронних органів;
- сприяння вихованню майбутнього працівника правоохоронних органів, здатного стати на захист прав людини, патріота своєї держави, фахівця з високими моральними якостями.

У результаті вивчення курсу здобувач ступеня вищої освіти повинен

Знати:

- основні етичні категорії та їх місце у формуванні ціннісних орієнтацій правоохоронної діяльності;
- вимоги основних нормативно-правових актів у сфері моралі та етики;
- норми професійної етики та шляхи вирішення морально-етичних конфліктних ситуацій у правоохоронній діяльності;
- суть морально-професійних деформацій у службовій діяльності правоохоронця та шляхи їх подолання;
- особливості морально-етичних відносин у службовому колективі, основні вимоги етики службових відносин та службового етикету;
- основи мовного етикету правоохоронця, а також етикету спілкування із громадянами та колегами.

Вміти:

- оцінювати факти правоохоронної діяльності як із правової, так і з морально-етичної позиції;
- застосовувати морально-етичні норми та правила поведінки у конкретних життєвих та службових ситуаціях;

- спілкуватись із колегами та із громадянами, у т.ч. з представниками різних соціальних груп, національностей, рас та релігійних конфесій, на основі правил професійної етики;
- давати морально-етичну оцінку проявам порушень норм професійної етики;
- орієнтуватися в основних нормативно-правових актах у сфері моралі та етики;
- розвивати творчий потенціал, спрямований на досягнення успіху у професійній правоохоронній діяльності;
- суворо дотримуватись положень та правил професійної етики.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЮРИДИЧНА ЕТИКА: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ВИДИ, ДЖЕРЕЛА

Мета: поглибити знання здобувачів з питань професійного спрямування етики, в т.ч. у юридичній сфері; сприяти формуванню в них основних принципів моральної культури особистості.

План:

1. Етика як філософське вчення про мораль і моральність.
2. Поняття професійної етики.
3. Особливе місце етики в професії юриста.
4. Структура, види і норма юридичної етики.
5. Джерела юридичної етики.
6. Міжнародне визнання юридичної етики.

Перелік ключових термінів і понять: етика, професійна етика, юридична (правова) етика, мораль, моральність, офіційна етика, корпоративна етика, традиційна етика, етична норма, обов'язок, моральний імператив, совість, честь і гідність, рівність і справедливість, відповідальність.

1. Етика як філософське вчення про мораль і моральність

Етика – це розділ філософії, що вивчає феномен моралі. Цей феномен відіграє важливу роль у людському житті, співвідносячи його з орієнтирами, що виходять за межі безпосередніх мотивів і цілей вчинених дій. Навіть рішуче відмовляючись від моральної оцінки власних дій, вважаючи моральні обмеження незаконною перешкодою власній волі, людина цим самим певним чином співвідносить з мораллю свою поведінку.

У основі етики закладена передумова про можливість дослідження моралі як реально існуючого феномену, інакше етика була б змушена обмежитися культурологічним описом звичаїв, що історично складаються у людських суспільствах, і тоді фактично виявилась би частиною етнографії. Така етика

вивчала б, як прийнято поводитися в тих чи інших культурних співтовариствах, а не те, як належно поступати, тобто вона була б описовою, а не нормативною дисципліною. Однак уся традиція етики пов'язана з'ясуванням того, що є належним для людини, що відповідає деяким глибинним законам. Предметом етики є не моральний закон як певна сутність, що знаходиться поза людиною і перебуває над ним.

Предметом етики є сама людина, але не людина, якою вона є тут і зараз, а якою вона має бути у світлі морального закону. Людина, за своєю сутністю, є моральною істотою і зрозуміти природу людини не можна, не збагнувши природу морального закону.

Сутність людини не в тім, якою вона є як емпірична істота, але в тім, якою вона покликана бути. По справжньому зрозуміти цю сутність можна лише усвідомивши, до чого людина покликана. Цим людина радикально відрізняється від природних предметів і істот, для яких сама категорія «яким повинне бути?» позбавлена змісту. З'ясування того, якою має бути людина, перебувало у межах етичних досліджень ще з часів античності.

Практично кожна людина, незалежно від її погляду на природу, мораль та її конкретних роздумів про моральність тих чи інших учинків, не раз попадала у ситуацію морального вибору. Ми можемо не мати ні чіткої уяви про мораль, ні навіть впевненості в її об'єктивному існуванні, але ми можемо усвідомити особистий життєвий (чи, як говорять філософи, екзистенціальний) досвід перебування в ситуаціях морального вибору. Осмислити цей досвід, створити теоретичне уявлення про те, що таке моральний вибір, чим повинна керуватися людина в ситуації морального вибору і чи можливі такі ситуації, дозволяють різні етичні системи.

В основі етики лежить уявлення про властиву людині волю вибору, не обумовлену ніякими природними чи соціальними законами. Якби людина діяла (у тому числі і думкою) так чи інакше, цілком під впливом зовнішніх стосовно неї факторів, то її вчинки не підлягали б моральній оцінці, а сама вона не несла

б ніякої відповідальності ні за них, ні за свої думки. Більш того, вона не могла б робити вчинків, як не може робити їх ніяка природна річ.

2. Поняття професійної етики

Професійна етика є збірним поняттям, що охоплює весь спектр професійних відгалужень етики: медичної, юридичної, педагогічної тощо.

Професійна етика, досліджуючи специфіку конкретної професії крізь призму моральних принципів суспільства, практику відхилення від норм моралі у визначених сферах суспільних відносин, закономірності і наслідки, що виникають при цьому, дозволяє виробити деонтологічні правила поведінки членів того чи іншого професійного співтовариства, що відповідають етичним вимогам суспільства і держави.

Юриспруденція – це сфера, що торкається найболючіших сторін людських відносин, тому що вона буває затребувана в тих випадках, коли справа стосується життя, здоров'я, свобод, прав і законних інтересів людини.

Розв'язання питань, пов'язаних з перерахованими філософськими і правовими категоріями неможна уявити без участі душі, людинолюбства, що припускають наявність у юриста таких властивостей як доброта, чесність, сумлінність. Вплив цих властивостей і категорій на професійну діяльність юриста становить інтерес юридичної етики, що є самостійною галуззю професійної етики.

Юридична етика – це галузь вчення про етику, що досліджує роль і значення моральних принципів у сфері здійснення правосуддя і правоохоронної діяльності. Юридична етика переносить досліджувані етикою абстрактні моральні категорії на практичний ґрунт, пропонує шляхи втілення їх у реальне життя, сприяє моралізації професійної діяльності, додає їм морального змісту. Якщо етику називають практичною філософією, то юридичну етику з повною підставою варто визнати прикладною етикою, духовним інструментом юриста,

що забезпечує чесне і бездоганне виконання повсякденних обов'язків, розв'язання складних правових проблем максимально прийнятним шляхом.

Дослідницька і пізнавальна складність юридичної етики полягає в тому, що на даному етапі свого розвитку вона не має конкретних наукових критеріїв, що дозволяли б стверджувати або спростовувати певні результати наукових пошуків.

Юридична етика як соціальне явище – це моральна оболонка міжособистісних відносин, покликана олюднювати, одушевляти суворий зміст поведінки, що карається законом, та полегшувати шлях до взаєморозуміння.

Специфіка юридичної професії визначає місце і характер професійної етики в роботі юриста. Суддя, прокурор, слідчий є державними посадовцями, представниками влади і діють від її імені. Повноваження цих посадових осіб дуже широкі та породжують серйозні матеріальні й правові наслідки. Тут неприпустима поспішність і легковажність у прийнятті рішень, непродуманість можливих наслідків.

В усіх професіях юридичної спеціалізації, саме особисті якості, внутрішні настанови, спадкові чи придбані імперативи життєвої поведінки визначають відношення майбутнього фахівця до своєї справи, до використання ним своїх професійних знань.

3. Особливе місце етики в професії юриста

При підготовці професіоналів для важливих галузей людської діяльності на першому місці, як правило, стоять міцні знання, здатність до їх реалізації, працездатність, і не часто беруться до уваги такі властивості, як доброта, делікатність, людяність тощо. Під час конкурсу з добору співробітників до судової та правоохоронної систем повинні превалювати моральні критерії. Основні юридичні професії завжди включають в себе наявність влади над іншими людьми і вирішення їхніх доль.

Важливою складовою частиною статусу юристів – державних службовців – є також їх діяльність, чітко регламентована кримінальним процесуальним законодавством та іншими законами. Варто зауважити, що і самі закони, які регулюють поведінку судді, слідчого, прокурора пронизані моральними вимогами до посадових осіб. Конституційні вказівки на забезпечення підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного допомогою адвоката, заборона застосування фізичних та інших катувань, обмеження терміну утримання під вартою у разі затримання і багато інших застережень – це не що інше, як етичні принципи презумпції невинуватості, втілені в правову форму. Справа честі юридичних посадових осіб не відступати від цих конституційних вимог.

Робота судді, слідчого, прокурора, допоміжних служб – це постійний розгляд міжособистісних конфліктних ситуацій, де зіштовхуються діаметрально протилежні інтереси, а їх рішення мають бути справедливими. Незаконне, несправедливе розв'язання конфлікту – це завжди привід для нового. Елемент справедливості досягається гармонією права і моральності. Моральне кредо посадової особи, яка розглядає конкретний конфлікт від імені держави, має ґрунтуватися на конституційних принципах правової держави – законності і рівності всіх перед законом.

Рівність перед законом – це найбільш прийнятна конституційна база формування морально-етичних принципів поведінки працівників правоохоронної сфери. Саме ця ідея закладена у всіх міжнародних актах, що формулюють деонтологічні принципи роботи юристів.

Юридична етика покликана виховувати у державних юристів відданість конституційним ідеалам, чесність і непідкупність, почуття обов'язку і справедливості, забезпечуючи, таким чином, практичну реалізацію в Україні принципів правової держави. Втілення в життя ідей і принципів правової держави можливе лише при постійному дотриманні морально-етичних вимог кожною посадовою особою правової сфери. Робота слідчого, судді, прокурора охоплює величезне коло питань, що торкаються всіляких аспектів людських відносин.

Важливою особливістю професії юриста є гласність. Гласність припускає «прозорість» процесу, можливість об'єктивної оцінки діяльності посадової особи. Це зобов'язує юриста контролювати емоції і бути вкрай стриманим у їх прояві. Дуже важливо стежити за власною мовою, тому що кожне промовлене при виконанні обов'язків юристом слово має цілком визначені наслідки. Йдеться не тільки про зміст, а і манеру висловлюватися, тобто слідкувати треба не лише за виголошеним, але і за тим, як це промовлялося.

4. Структура, види і норма юридичної етики

За ознаками спеціалізації юридичну етику слід поділити на:

- слідчу етику, що досліджує і розвиває спектр морально-етичного регулювання поведінки слідчого стосовно учасників слідчо-оперативного процесу, з колегами, а також поза межами служби;
- суддівську етику, що досліджує і розвиває спектр морально-етичного регулювання офіційних стосунків судді з учасниками судового процесу, з колегами по роботі і професії, з клієнтами суду, а також поза службою;
- адвокатську етику, яка досліджує і розвиває спектр морально-етичного регулювання поведінки адвоката з колегами, суддями, слідчими, процесуальними опонентами у слідчому та судовому процесі, відносини з клієнтами;
- етику нотаріуса, присвячену досить делікатній і прискіпливій роботі спеціалістів цієї галузі;
- етику юрисконсульта, який виконує майже схожі функції, проте має власні ознаки, що притаманні лише цій професії.

Найчастіше, офіційні акти містять етичні вимоги, що дозволяє визнати наявність офіційної етики.

Офіційна етика – це етичні вимоги, що містяться в правових нормах, невиконання яких може мати юридичні наслідки (звільнення з посади, відсторонення від справи). Поряд з етичними вимогами, адресованими

офіційною етикою юристові будь-якої спеціалізації, існують правила, що регулюють взаємини в середині груп юристів кожної професії – корпоративна етика (суддівська, слідча, адвокатська).

Корпоративна етика – це сукупність етичних правил, що містяться в документах, прийнятих добровільно представниками будь-якої професії, галузі, громадського об'єднання й обов'язкові для виконання особами, що є членами професійного, галузевого чи іншого локального об'єднання, що прийняла цей документ.

Крім офіційної та корпоративної етики існують взаємини, не врегульовані будь-якими правилами, крім вимог загальної вихованості і внутрішньої інтелігентності юристів однієї чи різних спеціалізацій, що спілкуються в процесі своєї діяльності. Так, не повинен адвокат, суддя, слідчий у присутності клієнта образливо відгукуватися про роботу колеги, навіть якщо він з ним не знайомий. Це вимоги традиційної етики.

За рівнем формальних вимог юридична етика може бути представлена документами такого рівня:

– міжнародний – вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на міжнародних форумах юридичної громадськості, що обов'язкові для правових відомств і співтовариств країн, які підписали ці акти;

– європейський – вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на європейських форумах юридичної громадськості й обов'язкові для правових відомств і співтовариств держав, що підписали ці акти;

– вітчизняний – вимоги якого сформульовані та викладені у відповідних актах всеукраїнського значення;

– регіональний – вимоги якого сформульовані та викладені в актах, прийнятих на колегіальних зборах представників конкретної професії регіону, які носять рекомендаційний характер лише для представників цієї професії певного регіону.

Запропонована систематизація аж ніяк не претендує на категоричність. Вона торкається лише форми предмета.

Етична норма, на відміну від норми правової не спричиняє санкцій, передбачених законом, якщо порушення етичних вимог не переростає в правопорушення. Етичні норми містять, переважно, рекомендаційний характер.

Побудова етичної норми за класичною тріадою не є суцільною. Безліч етичних норм не містять усіх трьох елементів, приміром, санкції. Основна відмінність між правовою й етичною нормою полягає в тому, що перша забезпечується державним примусом, а етична – громадським, корпоративним впливом і, в основному, має на меті підтримку високоморального клімату в середовищі професіоналів, причетних до судочинства.

5. Джерела юридичної етики

Юридична етика як галузь філософського вчення, постійно розвивається і підживлюється з численних міжнародних, офіційних і інших джерел.

На цей час існує більше 20 міжнародних документів, присвячених етичним аспектам правової сфери. Деякі з них визнані ще радянською державою, а до більшості Україна приєдналася після здобуття власної незалежності. Це Загальна декларація прав людини, 75-річчя якої буде відзначатися в 2024 році, Деонтологічний кодекс (Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства), прийнятий на пленарному засіданні дванадцяти делегацій Європейського співтовариства в жовтні 1988 р. у Страсбурзі, та багато інших.

Найважливішим вітчизняним офіційним джерелом юридичної етики є Конституція України, статтею 62 якої закріплена презумпція невинуватості, як найважливішого принципу судочинства, безсумнівно є великим морально-етичним досягненням. У цьому ряду стоїть і положення про звільнення від відповідальності особи за відмову від дачі показань щодо себе, членів своєї родини і близьких родичів, що знайшло своє закріплення в ст. 63.

До офіційних джерел юридичної етики варто віднести деякі Закони України (Закон України «Про Національну поліцію» 2015 р.), Укази Президента;

Постанови Кабінету Міністрів (Постанова КМУ від 17 вересня 2014 р. № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу»).

Корпоративні деонтологічні документи. Сюди слід віднести, наприклад рішення Ради адвокатів України, накази Національної асоціації адвокатів України, рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії з результатів розгляду скарг на місцеві КДК. Нарешті, дисциплінарна практика місцевих кваліфікаційно-дисциплінарних комісій.

б. Міжнародне визнання юридичної етики

Процес зародження і становлення юридичної етики як загальноновизнаного і неодмінного фактору повноцінної правової діяльності, що гарантує надійний захист прав людини, як самостійної наукової галузі та навчальної дисципліни відбувався в різних державах по-різному.

Фундаментом для розвитку етичних принципів на міжнародному рівні слугувала проголошена Організацією Об'єднаних Націй і закріплена в її Статуті воля «до створення умов, за яких може дотримуватися справедливість». Саме справедливість була і залишається одним з головних деонтологічних принципів юридичної діяльності.

Пріоритетність основних юридичних принципів визначена Загальною декларацією прав людини. Це – рівність перед законом, презумпція невинуватості, право на гласність розгляду справи і з дотримання усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. Сюди відносяться і відповідні гарантії необхідні для захисту будь-якої людини, обвинувачуваної у вчиненні злочину.

Однією з найважливіших подій міжнародного характеру, що свідчить про загальне розуміння і визнання етичних факторів юристами, стало прийняття Деонтологічного кодексу на пленарному засіданні дванадцяти делегацій Європейського співтовариства в жовтні 1988 р. у Страсбурзі.

Суть цього міжнародного документа полягала у встановленні та визнанні як обов'язкової міри – дотримання правил адвокатської діяльності адвокатами Європейського співтовариства.

Міжнародна організація адвокатів висловила своє прагнення до гармонізації і наступним кроком на шляху до удосконалення деонтологічних принципів дванадцяти країн-учасниць стала конференція Міжнародної асоціації юристів (МАЮ), що відбулася в Нью-Йорку у вересні 1990 р. Наслідки роботи цієї конференції виявилось прийняття Стандартів незалежності юридичної професії міжнародної асоціації юристів.

Варто зазначити, що МАЮ міцно пов'язує питання дотримання етичних норм і правил з організацією і діяльністю регіональних асоціацій юристів. Зокрема, підсумковий документ вимагає від держав-учасників Конференції утворення в кожному регіоні однієї чи більш незалежної самокерованої, визнаної чинним законодавством, асоціації юристів.

Одне з головних завдань цих об'єднань МАЮ бачить у забезпеченні честі, достоїнства, компетентності, професійних стандартів і етичних норм у поведженні та дисципліні, а також у захисті інтелектуальної й економічної незалежності адвоката від його клієнта.

Найбільш активно варто визнати тенденцію МАЮ в удосконаленні етичного боку діяльності юристів-адвокатів. Це цілком обґрунтований напрямок зусиль МАЮ, тому що саме адвокатура є передовим загоном юридичного співтовариства в справі захисту прав і свобод людини. Саме в цій сфері юридичної спеціалізації зосереджені найбільш педантичні та делікатні моменти юридичної етики і деонтології. Природно, це ніяк не зменшує важливості деонтологічних питань в інших сферах діяльності юристів.

Саме стан адвокатури в державі є лакмусовим папірцем істинної демократії, що стверджується неослабною увагою міжнародних організацій до її проблем.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке етика?

2. В чому особливості професійної етики?
3. Чому юридична діяльність є видом соціальної діяльності?
4. Які основні риси характеризують юридичну діяльність?
5. Що включає в себе зміст юридичної діяльності?
6. В чому полягає соціальне значення професії юриста?
7. Що таке професіоналізм?
8. В чому особливості формування професійної культури юриста?
9. Як відбувається процес соціалізації особи юриста, які його стадії?
10. Які джерела юридичної етики?
11. Коли відбулося міжнародне визнання юридичної етики?

Тести для самоконтролю:

1. У визначенні поняття професіоналізму важливими параметрами є:

- а) партійність, кваліфікація, корпоративність;
- б) компетентність, винагороджуваність, корпоративність,
- в) кваліфікація, компетенція, відданість.

2. Чим, на Вашу думку, відрізняються професії інженера та правоохоронця (адвоката, прокурора, судді, слідчого тощо) з огляду на значення людського фактору:

- а) нічим;
- б) професія інженера пов'язана із виконанням робіт, на які не впливає цей фактор, правоохоронна професія передбачає безпосередній психічний вплив на людину;
- в) дані професії передбачають різні освітні програми досягнення конкретного кваліфікаційного рівня.

3. Що, на Вашу думку, є важливим для визначення поняття професійної етики:

- а) правила поведінки громадян у державі;
- б) врахування особливостей професійної діяльності;
- в) рівень виконання своїх професійних обов'язків.

4. *Вчення, що відображає правила поведінки окремо взятої соціальної групи на основі моральних принципів, називається:*

- а) професійний етикет;
- б) професійна етика;
- в) професійна мораль.

5. *Призначення професійної етики полягає у:*

- а) гуманізації суспільства;
- б) соціалізації особи;
- в) розкритті моральних норм у професійній діяльності.

6. *Основними категоріями професійної етики є:*

- а) мораль, релігія, право;
- б) моральний вибір, моральний вчинок, моральна норма;
- в) професійний обов'язок, службова гідність, професійна честь.

7. *Суттєва ознака професійної етики юриста полягає у:*

- а) формуванні правил поведінки правників;
- б) визначенні шляхів виконання правниками своїх функціональних обов'язків;
- в) розробці проблем взаємодії правників із суспільством.

8. *Особливості професійної діяльності юриста, що можуть призвести до серйозних змін у моральній свідомості:*

- а) наділення владою;
- б) реалізація широких повноважень;
- в) спілкування у стані підвищеної психологічної напруги.

9. *Чи згодні ви з тим, що професія юриста характеризується такими ознаками:*

- а) служить громадянському суспільству і державі: його діяльність має, насамперед, суспільний і державний характер;
- б) має справу виключно із соціальними аномаліями;
- в) його діяльність має каральний характер.

10. *У своїй професійній діяльності юрист:*

- а) не бере прямої участі у створенні матеріальних і духовних благ;
- б) не наділяється владними повноваженнями;
- в) діє творчо, завжди знаходиться в постійному пошуку істини, у нього немає стандартів і шаблонів.

Практичні завдання:

1. Накреслити схему джерел професійної етики юриста.
2. Схематично зафіксувати структуру юридичної етики (загальну і особливу частини).
3. Скласти порівняльну таблицю співвідношення етики і моралі, етичної та правової норми.

Теми доповідей для презентації на практичному занятті:

1. Правове регулювання професійної етики юриста.
2. Добро і зло як вихідні категорії етики.
3. Проблема морального вибору у діяльності юристів.
4. Юристи у соціальних мережах.
5. Етика поведінки юриста на керівній посаді.

Ситуативні задачі:

1. Виступаючи в судових суперечках і полемізуючи з адвокатом у спірних питаннях обвинувачення, прокурор заявляє: «Звичайно, у Вас великий досвід щодо захисту злочинців, тому маєте лише на одному мізинці два персні з діамантами». – «А у Вас двоповерховий будинок за містом - відповідає адвокат, - але я про це не згадую тут». – «Пан адвокат, - втручається суддя, - прошу не перебивати державного обвинувача».

Охарактеризуйте поведінку учасників судового засідання.

2. Керівництво запропонувало Вам дуже гарну посаду, що відповідає Вашим прагненням, відповідає Вашим мріям. Однак Вас попросили не розголошувати цю пропозицію, доки не буде відправлено на пенсію людину (X), яка обіймає цю посаду, людину, яку Ви шануєте, з якою Ви пов'язані давніми дружніми стосунками. Перед Вами нелегкий вибір: погодитися на запропоновані умови чи відмовитися від привабливої пропозиції керівництва. Існує ще варіант

- попередньо порадитися з Х., порушивши висунуту керівництвом умову. Цілком можливо, що Х.: а) передасть керівництву про вашу розмову; б) важко перенесе повідомлення (інфаркт, або щось подібне); в) це загрожує ускладненнями.

Ваше рішення?

3. Ви – співробітник правоохоронних органів. Дружина повідомляє, що Вас запрошує в гості на день народження її співробітниці. Під час свята, з'ясувалося, що серед гостей присутня особа, репутація якої визначається як «кримінальний авторитет».

Як Вам необхідно себе поводити?

4. Ви слідчий. Вам доручається вести справу, порушену за фактом вчинення злочину. У процесі розслідування з'ясується, що особа, підозрювана у вчиненні тяжкого злочину Ваш колишній однокласник по школі, що наніс Вам у дитинстві багато образ і спричинив неприємності. Природно, що Ви відноситеся до нього дуже неприязно.

Як Вам слід вчинити?

5. Під час розгляду кримінальної справи судді не сподобалося, що один з підсудних щось жує. Суддя підняв підсудного і голосно та в грубо вичитав за неповагу до суду. Адвокат знав, що підсудний має проблему – якщо він нервує у нього пересихає у роті, але забув попередити про це суддю.

Оцініть поведінку учасників судового процесу.

Додаткова література:

1. Бенедик М., Гнатів І., Огірко О. Християнська етика : метод. посіб. Львів : Свічадо, 1997. 86 с.

2. Бродецький О.Є. Етика : навч. посібник. Чернівці : ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2009. 120 с.

3. Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис) / В.О. Лозовой, В.О. Румянцев, Л.В. Анучин та ін. Харків : Право, 2011. 264 с.

4. Кондратьєв Р. Моральний імператив у правозастосуванні. *Право України*. 2010. № 5. С.85–89.

5. Луцький І. Християнська мораль як визначальне світоглядне джерело українського права. *Юридична Україна*. 2011. №5. С. 16–20.
6. Малахов В.А. Етика : курс лекцій, навчальний посібник. Київ : Либідь, 1996. 174 с.
7. Марущак Н. Основні підходи до поняття «гідність» у філософсько-правовій думці. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 12–17.
8. Миронова Г. Етичні засади права людини на життя. *Право України*. 2005. № 9. С.18–22.
9. Мітцель О. Шляхи підвищення рівня професійної етики суддів, адвокатів і співробітників правоохоронних органів. *Вісник прокуратури*. 2010. № 2. С. 122–125.
10. Основи професійної етики та естетичної культури : навч. пос. / за заг. ред. Г.М. Петрової, Т.А. Кумеди. Київ : КНТ, 2012. 192 с.
11. Прибутько П.С., Дубчак Л.М. Етика : посіб. для підготов. до іспитів. вид. 2-е, стер. Київ : Видавець Паливода А.В., 2008. 180 с.
12. Токарчик Р. Юридична етика : монографія : пер. з пол. вид. 3-тє, випр. Київ : Таксон, 2009. 355 с.
13. Гофтул М.Г. Етика : підручник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 448 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. СЛІДЧА ЕТИКА

Мета: поглибити знання здобувачів з основ формування професійної етики слідчих; сприяти формуванню у них основних моральних принципів діяльності слідчого.

План:

1. Моральні та правові джерела слідчої діяльності.
2. Єдність законності та моралі в роботі слідчого.
3. Процесуальна незалежність і моральна відповідальність слідчого.
4. Моральна мотивація обрання запобіжного заходу.
5. Етика доказування у кримінальному провадженні.
6. Моральна цінність забезпечення права на захист.
7. Етика взаємовідносин слідчого з потерпілим.
8. Етика спілкування слідчого із засобами масової інформації.

Перелік ключових термінів і понять: слідча діяльність, слідчий, слідча етика, етичні основи діяльності слідчого, поліцейська етика, процесуальна незалежність, етика доказування.

1. Моральні та правові джерела слідчої діяльності

Відповідно до п. 17 ч.1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (від 13.04.2012 № 4651-VI), слідчий – це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Головний обов'язок слідчого – швидке розкриття вчиненого злочину, розшук, затримка і викриття злочинця. Ця лаконічна формула вміщує в себе

безліч слідчо-оперативних дій, колективну працю оперативних працівників, експертів, допоміжних служб і вимагає від слідчого швидкої реакції, холонокровності, витримки, зосередженості, працьовитості, організаційних здібностей і ще багатьох інших неабияких якостей.

У період розслідування злочину слідчий наділений особливими повноваженнями, що є водночас і його обов'язками. Він представник державної влади, наділений правом на вживання примусових заходів аж до обмеження конституційних свобод громадян. Слідчий у разі розслідування злочину підкоряється лише закону, одноосібно приймає всі рішення, що стосуються розслідування цієї справи і несе персональну відповідальність за їх наслідки.

Діяльність слідчого повністю регулюється Кримінальним процесуальним кодексом. Однак головним правовим орієнтиром, що визначає всю, від початку і до кінця діяльність слідчого є конституційний принцип презумпції невинуватості закріплений у ст. 62 Основного закону держави.

Фундаментальні положення цього принципу такі: особа вважається невинною у здійсненні злочину і не може бути покарана, поки її провина не буде доведена в законному порядку і встановлена обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину; обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях; усі сумніви щодо доказу вини особи тлумачаться на її користь. Ці положення-аксіоми є не тільки правовими, але і глибоко моральними орієнтирами слідчого.

Кожне з цих положень – це синтез філософських, соціальних і етико-правових поглядів, підсумок тисячолітнього досвіду людства. Презумпція невинуватості як принцип правосуддя вистояв у багатовіковому протистоянні з інквізиційним процесом і донині має чимало противників серед апологетів державного і релігійного тоталітаризму. Однак принцип презумпції невинуватості все-таки правова категорія, конституційна установа, керівництво до дії і відступ від якої неприпустимий.

Однак юридична етика бачить своє завдання в узгодженні правових норм із загальнолюдськими і суспільними моральними категоріями й утворенні такого оптимального їх поєднання, що виключало б з діяльності слідчого навіть потенційну можливість навмисного протиправного й аморального вчинку у своїй професійній діяльності.

Конституція України (ст.62), що містить положення презумпції невинуватості, вказує слідчому на вищі орієнтири правоохоронної системи, щоб не допустити осуду невинуватого. Не менш важливим є і питання щодо моральних методів для досягнення тієї самої мети. Мораль слідчого – це мораль людей, серед яких він живе і завдяки яким він існує.

Презумпція невинуватості в сполученні з «золотим правилом» («поводься з іншими так, як хочеш, щоб поводитися з тобою»), що визнано моральним ідеалом поведінки людини, становлять основу діяльності слідчого, що дозволяє йому не тільки відчувати гуманність обраної професії, але й уберегтися від багатьох помилок.

2. Єдність законності та моралі в роботі слідчого

Слідчий є представником державної влади. Усі слідчі дії вчиняються ним від імені держави і будь-яка самодіяльність, що спотворює чи порушує закон, сприймається навколишніми як акт державного беззаконня. Прикриття порушень закону інтересами слідства є не що інше, як дискредитація державної влади.

При розслідуванні кримінальної справи основним інструментом слідчого є Кримінальний процесуальний кодекс, який визначає – що, як і яким чином він має виконувати. Криміналістичні знання і прийоми допомагають слідчому щонайкраще технічно реалізувати процесуальні норми.

Моральний принцип є внутрішнім компасом, що не дозволяє слідчому у погоні за легким і швидким успіхом збитися на шлях аморальної угоди з власною совістю, якими б цілями це не виправдовувалося.

Співвідношення тактичних прийомів і етичних вимог при розслідуванні справи значною мірою визначається моральними орієнтирами слідчого і цілями, що стоять перед ним.

Якщо слідчий заклопотаний розкриттям злочину і встановленням справжнього винуватця, його совість, як правило, чиста і він не вдається до підтасування фактів, фальсифікації матеріалів слідства та ін. Подібні прийоми застосовуються у разі, якщо розкриття злочину перетворюється на самоціль і досягається будь-якою ціною. Тоді використовується обман, шантаж, провокації.

Питання, чи може слідчий обманювати обвинувачуваного, свідка, влаштовуючи тактичні пастки, та інше, не є риторичним. З цього приводу написано чимало публікацій, що нерідко містять діаметрально протилежні думки.

Наша позиція стосовно цього питання, однозначна: мета і засоби, законність і моральність нерозривні. Успіх, досягнутий аморальними методами завжди сумнівний і, у кращому випадку, приховує небезпеку слідчої помилки, а в гіршому – злочин.

3. Процесуальна незалежність і моральна відповідальність слідчого

Під час розслідування злочину слідчий наділений широкими владними повноваженнями, що викликаються потребою і дозволяються законом (деякі за згодою суду), допускають вторгнення слідчого в особисте, людське буття, допускають порушення ним, охоронюваних конституцією, прав і свобод.

Слідчий – процесуально незалежна фігура. На період розслідування злочину йому надана повна самостійність у прийнятті тих чи інших рішень у справі, у використанні своїх процесуальних можливостей. Він особисто відповідальний за все, що відбувається в межах розслідуваної справи.

Службові повноваження і процесуальна незалежність слідчого в поєднанні з негласним їх використанням – одна з найскладніших соціальних і правових проблем. До такої, без перебільшення, могутньої зброї варто підходити як до

джерела підвищеної небезпеки і довіряти його лише висококласним професіоналам із твердими моральними підвалинами.

Розслідування злочинів, особливо резонансних, мають проводитись відповідальними слідчими. Бажання «заспокоїти» громадськість, догодити керівництву іноді штовхає слідчих на відверто аморальні, а іноді і злочинні дії.

Безперечно, як будь-яка людина, слідчий може помилятися. Однак помилки бувають різними. Слідчий, що знайшов у собі мужність визнати помилку і виправити її – цілком гідна особистість. Людина, що ставить кар'єру вище усього і прагне будь-що довести свою непогрішність, нехай навіть ціною свободи та здоров'я, а часом і життя іншої людини, вчиняє злочин, за який згодом неминуче прийде розплата. Чим більші повноваження, тим серйозніша відповідальність.

4. Моральна мотивація обрання запобіжного заходу

Затримання, домашній арешт і тримання під вартою – це дії, що різко змінюють життя людини і близьких йому людей, що порушують його плани і зобов'язання, що ставлять під загрозу добре ім'я і репутацію. Ці дії припустимі лише у тому разі, якщо перебування особи на волі таїть у собі реальну загрозу для навколишніх і інтересів розслідуваної справи.

Одне з головних завдань судово-правової реформи – концептуально змінити підхід до інституту тимчасової ізоляції особи, обвинувачуваної у вчиненні злочину. Необхідно радикально змінити правовий, морально-правовий підхід держави до досудового слідства та морального змісту тимчасової ізоляції обвинувачуваних на період слідства від суспільства.

Тримання обвинувачуваного під вартою і його тимчасова ізоляція мають на меті позбавити підозрюваного, обвинувачуваного можливості сховатися від слідства або перешкоджати розслідуванню злочину. Ця міра не повинна розглядатися слідчим як спосіб, схованого від громадськості придушення особистості, застосування недозволених засобів.

Конституція України і кримінальний процесуальний закон зобов'язують слідчого при обранні запобіжного заходу виходити з основної тези презумпції невинуватості – він має справу з невинуватою людиною.

«Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою», прийнята на 96-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р. у Нью-Йорку, присвячена саме цим питанням.

«Під терміном «жертви» – вказується в Декларації – розуміються особи, яким індивідуально чи колективно була заподіяна шкода, включаючи тілесні ушкодження чи моральний збиток, емоційні страждання, матеріальний збиток чи істотне обмеження їхніх основних прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушує діючі національні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою».

Декларація закликає уряди країн-учасниць відноситися до жертв з повагою. Вони (жертви) мають право на доступ до механізмів правосуддя і якнайшвидшу компенсацію за нанесений їм збиток.

Україні, що прагне до тісного співробітництва з європейським і світовим співтовариством, належить розробити механізм відшкодування моральної шкоди, але такий щоб це не виглядало заохоченням для порушників закону і винуватців заподіяння цієї шкоди.

5. Етика доказування у кримінальному провадженні

Робота слідчого – це суцільний процес психологічного протистояння, нерідко з досить інтелектуальним і винахідливим, а головне, завжди відверто зацікавленим у своїй перемозі супротивником. Перемога ця формулюється коротко – не бути пійманим і викритим у вчиненні злочину.

Для досягнення зазначеної мети злочинець використовує будь-які засоби. Закон дозволяє йому не давати показань проти себе і своїх близьких. Він не несе відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань у якості підозрюваного

чи обвинувачуваного. Обвинувачуваний може обманювати, змінювати показання, відмовитися від них у будь-яку секунду, обмовити іншого, нарешті, поводитися образливо зі слідчим.

Слідчий – жива людина і йому притаманні такі властивості, як співчуття, гнів, запальність, роздратованість тощо. Можна не сумніватися, що розумний і досвідчений злочинець негайно скористується цією «слабкістю» слідчого. Розжалобити, зворушити, вивести з рівноваги, змусити проговоритися, зірватися, зробити помилку, а після цього обвинуватити слідчого в необ'єктивності, очорнити його – це далеко не повний набір засобів, які використовують злочинці.

Якщо розумовий потенціал слідчого дозволяє йому розраховувати на інтелектуальну перемогу, а морально-правова настанова і моральне виховання є домінуючими орієнтирами, варто очікувати захоплюючого й істинно детективного двобою.

Якщо слідчий не може покласти на свій інтелект або не занадто розбірливий у засобах, саме тоді і виникають проблеми морального порядку – це і психологічні «пастки», і силові прийоми, і провокації на межі злочину.

6. Моральна цінність забезпечення права на захист

17 грудня 1979 р. у м. Нью-Йорку на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН був прийнятий Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Країни-учасниці погодилися, що «для захисту всіх осіб, затриманих чи тих, що знаходяться в умовах тюремного режиму, кожній затриманій особі має бути надане право на допомогу, консультацію з адвокатом і можливість спілкуватися з ним».

У додатку до Кодексу пояснюється, що термін «посадові особи з підтримки правопорядку» включає всіх призначених чи посадових осіб, що обираються, пов'язаних із застосуванням права, які мають поліцейські повноваження, особливо повноваження на затримку правопорушників.

З моменту прийняття чинної Конституції України судова система здобула статус самостійної галузі державної влади. Із закінченням дії перехідних положень Конституції України суди де-юре зайняли належне їм місце в системі державної влади. Їм передані функції з надання санкцій на провадження слідчих дій, що так чи інакше порушують права і свободи особи в інтересах розслідування злочину.

Нова процесуальна конструкція орієнтує слідчого на більш етичний підхід до питань участі адвоката в досудовому слідстві й конструктивне співробітництво з ним, зважений підхід до запобіжних заходів, що неминуче зменшить кількість слідчих помилок і застосування недозволених прийомів, а, отже, підвищить якість розслідування справ і авторитет слідчих органів.

Повноцінна участь адвоката на стадії досудового розслідування є важливою гарантією від порушення слідчим процесуальних прав обвинувачуваного, спроб приниження його людської гідності, застосування заборонених законом засобів і прийомів. Прискіпливість адвоката – це остання можливість для слідчого перед направленням справи до суду знайти й усунути слідчу помилку.

7. Етика взаємовідносин слідчого з потерпілим

Розслідуючи злочин, слідчий постійно спілкується з людьми, так чи інакше причетними до розслідування справи. Потерпілі, свідки, підозрювані, оперативні працівники, експерти і багато інших людей з різними інтересами, цілями, завданнями і процесуальним становищем – усі вони так чи інакше впливають на слідчого і на стан роботи з розслідування справи.

Особливої уваги заслуговують взаємини слідчого з потерпілими. Кримінальним процесуальним законом потерпілі, як зацікавлені в результаті розслідування особи, наділені визначеними процесуальними правами. Потерпілим визнається особа, якій вчиненим злочином заподіяна моральна, фізична чи майнова шкода (ст. 55 КПК України). Потерпілий, відповідно до

закону, вправі давати показання, представляти докази, заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства.

Очевидно не випадково законодавець серед інших видів заподіяної шкоди на перше місце висуває моральну. Образа людських почуттів, знуцання над моральними людськими цінностями травмує психіку потерпілого набагато глибше матеріальних втрат і фізичних страждань.

Спілкування слідчого з потерпілими – це особлива сфера процесуальних і етичних відносин. Стан потерпілого в період розслідування злочину в основному визначається ступенем і характером заподіяної йому шкоди.

Якщо процесуальні відносини з потерпілими відрегульовані законом, то мистецтво морально-ділового спілкування залежить від багатьох обставин: особистого характеру, рівня культури і морального виховання обох сторін. Потерпілому можна вибачити не завжди адекватне сприйняття і реагування на навколишні події, оскільки він вражений горем. Слідчий – професіонал, він на службі, при виконанні обов'язку і не вправі піддаватися емоціям і керуватися особистими почуттями.

Особливість етики взаємин слідчого з потерпілими полягає в тому, що суворо дотримуючись формальних вимог закону у відношенні останніх, він дотримується максимальної коректності у вчинках і заявах, утримується від дій і висловлювань, здатних образити почуття потерпілих.

8. Етика спілкування слідчого із засобами масової інформації

При всій закритості досудового слідства, наявності поняття «слідчої таємниці» громадськість вправі отримувати певну інформацію про хід слідства з гучних і резонансних справ.

Посередником між слідчим і громадськістю виступають засоби масової інформації. Закон України «Про медіа» (від 13.12 2022 р. № 2849-IX) надає журналісту право на вільне одержання інформації, відвідування державних

органів влади і місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій і бути прийнятим ними. Він користується перевагою в одержанні відкритої режимної інформації.

Однак закон не зобов'язує слідчого ділитися з журналістами матеріалами, що становлять слідчу таємницю. Таким чином, обсяг і зміст інформації, призначеної для журналістів, визначається слідчим. Спроби керівників слідчого органу підмінювати слідчого у контактах із пресою не виправдовують себе ні в правовому, ні в етичному відношенні.

За спілкування з журналістами слідчий має бути вкрай лаконічним і гранично точним. Кожне своє висловлювання необхідно фіксувати технічними засобами з урахуванням можливої в майбутньому потреби ідентифікації сказаного з трактуванням журналіста. Як і представники інших професій, багато сьогodнішніх журналістів далекі від ідеалу, а заради сенсації нерідко здатні на перекручування фактів, аж до вигадування останніх.

Спілкування з журналістами вимагає від слідчого виваженості і не має виходити за межі офіційних відносин. Це надійно позбавить його від можливих запитань з боку керівництва чи судів. Одного слова, необережно сказаного журналісту, буває досить, щоб поховати цінні докази.

З іншого боку, не виключається тактична задумка щодо «випадково» кинутого слова в пресі, здатного спровокувати задуману слідчим ситуацію, якщо зазвичай, цей крок не суперечить морально-етичним вимогам суспільства.

Необхідність спілкування з засобами масової інформації – це об'єктивна реальність, особливий рід позапроцесуальних відносин, що вимагає від слідчого розвинутого почуття міри, інтелігентності та дипломатичності, що припустимі лише за умови максимального врахування моральних вимог юридичної етики з єдиною метою – не зашкодити.

Питання для самоконтролю:

1. Які загальні моральні вимоги до діяльності слідчого?
2. Які особливості етики провадження слідчих дій?
3. Які запобіжні заходи передбачено КПК України?

4. Які є моральні основи обрання запобіжних заходів?
5. Які нормативні джерела діяльності слідчого?
6. Як поєднуються законність та мораль в роботі слідчого?
7. Що означає «процесуальна незалежність» слідчого?
8. Яких етичних правил має дотримуватися слідчий при спілкуванні зі ЗМІ?

Тести для самоконтролю:

1. До основних функціональних обов'язків слідчого слід віднести:

- а) оскарження підозрюваного у вчиненні злочину;
- б) розслідування вчинених злочинів та підготовку до розгляду кримінального провадження у суді;
- в) винесення вироку.

2. Що належить до вирішальних факторів професійної діяльності слідчого?

- а) творчість та пошуковість;
- б) відданість та пунктуальність;
- в) компетентність та наполегливість.

3. Слідчий може втручатися в особисте життя осіб, якщо:

- а) отримав усне розпорядження свого начальника;
- б) це викликано необхідністю його безпеки;
- в) це дозволяється законом.

4. Головним правовим орієнтиром діяльності слідчого є:

- а) Закон України «Про Національну поліцію»;
- б) стаття 62 Конституції України;
- в) положення Кримінального процесуального кодексу України.

5. Етичні основи діяльності слідчого – це:

- а) суспільна мораль;
- б) його функціональні обов'язки;
- в) система моральних цінностей в сукупності із нормами процесуального права.

б. Що із наведеного не може бути включено до структури етичних основ діяльності слідчого:

- а) морально-правова свідомість;
- б) етико-правовий аспект діяльності;
- в) особливості фізичної та функціональної підготовки.

7. До морально-правових умов провадження слідчих дій належать вимоги закону про:

- а) проведення обшуку, допиту підозрюваного у денний час, крім виняткових випадків;
- б) застосування психічного насильства, загрози застосування фізичного або психічного насильства щодо особи або її близьких;
- в) вчинення протиправних діянь, передбачених Кримінальним кодексом України.

8. До незаконних заходів провадження слідчих дій, спричинених морально-професійними деформаціями, слід віднести:

- а) вчинення протиправних діянь, передбачених Кримінальним кодексом України;
- б) проведення наукових та інших дослідів, застосування гіпнозу, медикаментозних препаратів та інших методів, що не отримали офіційного визнання;
- в) нерозголошення обставин особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні.

9. Особою, яка на стадії досудового розслідування безпосередньо здійснює кримінальне провадження є:

- а) прокурор;
- б) слідчий суддя;
- в) слідчий.

10. Специфічний вид юридичної практичної діяльності, який полягає в пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних закону

прийомів та засобів, включаючи їх примусову реалізацію у випадках вчинення протидії розслідуванню злочинів – це:

- а) слідча діяльність;
- б) суддівська діяльність;
- в) адвокатська діяльність.

Практичні завдання:

1. Накреслити схему загальних засад кримінального провадження.
2. Занотувати загальні моральні вимоги до діяльності слідчого.
3. Скласти порівняльну таблицю єдності та відмінності між слідчою етикою та прокурорською етикою.

Теми доповідей для презентації на практичному занятті:

1. Професійна етика поліцейського.
2. Стандарти професійної діяльності правоохоронних органів та їх закріплення.
3. Конфлікт як компонент професійної діяльності слідчого.
4. Етика застосування слідчим процесуальних дій примусового характеру.
5. Професіограма слідчого.

Ситуативні задачі:

1. Ви розслідуєте кримінальну справу про вчинення серії зухвалих розбійних нападів. Прийшовши ввечері додому, Ви бачите свою матір за чаюванням зі своєю давньою подругою. У процесі бесіди мати розповідає, що онук гості заарештований за обвинуваченням у розбійних нападах, тобто в справі, розслідуванням якої займаєтеся Ви. Мати і подруга зі сльозами переконують Вас, що онук дуже гарний хлопчик і просять допомогти йому. Насправді ж, як виявляється з матеріалів справи, «дуже гарний хлопчик» серед членів злочинної групи був особливо зухвалим і жорстоким.

Перед Вами ситуація морального вибору.

2. Ви розслідуєте кримінальну справу про великі розкрадання, вчинені директором, головним бухгалтером і касиром підприємства. Вас запрошує начальник слідчого відділу, у якому Ви працюєте слідчим і повідомляє, що

директор є рідним братом одного з керівників області. Потрібно повести справу таким чином, щоб звільнити його від відповідальності, а провину «звалити» на головного бухгалтера і касира. Якщо допоможете, Вам обіцяна блискуча кар'єра, якщо ні, можете потрапити в немилість високого керівництва.

Рішення за Вами.

3. Ви розслідуєте справу про квартирні крадіжки. У Вас на столі лежать три нерозкриті квартирні крадіжки, за що Вас постійно лає керівництво. Після чергової лайки начальник «підкидає» Вам ідею - переконати обвинувачуваного взяти крадіжки на себе та пообіцяти йому свою допомогу в суді.

Які моральні проблеми виникають перед Вами? Як Ви вдієте?

4. Ви розслідуєте вперше у своїй практиці груповий злочин про крадіжку і збут краденого металу. У справі заарештовано 6 підозрюваних. Терміни тримання обвинувачуваних під вартою минають, однак один з них завзято і переконливо заперечує свою участь у вчиненні злочину та причетності до групи. Якщо Ви не отримаєте від нього зізнання у вчиненні цього злочину, Вам доведеться звільнити його, а можливо і всіх інших з-під варти, а справа практично розпадеться, тому що, вийшовши на волю, усі змовляться і будуть переховуватися.

У бесіді зі старшими колегами один з них радить залякати «незговірливого», кинути його в «пресову» камеру до кримінальних елементів, показати йому кілька зфабрикованих протоколів допиту інших напарників, які ніби звинувачують його в співучасті. Після цього він зізнається у вчиненні злочину.

Ваші подальші дії?

5. Ви розслідуєте кримінальну справу про убивство. До Вашого кабінету заходить колега по роботі та пропонує разом пообідати. Під час обіду, за чаркою горілки, він повідомляє, що до нього звернулися його давні знайомі з проханням допомогти обвинувачуваному в справі, що Ви ведете. Вони дуже заможні люди і пропонують велику суму грошей за допомогу: допустити трохи "помилку" при розслідуванні з таким розрахунком, щоб їх можна було використовувати в суді

для виправдання. «Ви стаєте власником великої суми грошей, багатою людиною. Випадок, що може ніколи не повториться. А убитого все одно вже не воскресити». Так переконує Вас колега-слідчий із сусіднього кабінету, якого Ви знаєте дуже мало. Ця спокуса надає можливість поправити свої фінансові справи.

Ваші подальші дії?

Додаткова література:

1. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ МВС України від 09.11.2016 р. № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 02.05.2023).

2. Про Національну поліцію : Закон України від 23.12.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

3. Бандурка ОМ. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ : підручник. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 220 с.

4. Гончаренко В.Г., Гончаренко С.В. Захист. Аксіологічний аспект. *Адвокат*. 2013. № 5. С. 3–9.

5. Мартиненко О. Система підготовки польської поліції (за матеріалами МВС України). *Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <https://khp.org/1399022448> (дата звернення: 02.05.2023).

6. Мінченко С. Правова культура як чинник забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 321–329.

7. Організація діяльності поліції зарубіжних країн : навч. посіб. / С.Г. Братель, І.О. Луговий, Г.Б. Кузьмич та ін. ; за ред. В.В. Чернея. Київ : КНТ, 2015. 572 с.

8. Основні напрями реформування органів внутрішніх справ України в контексті досвіду зарубіжних країн та європейських стандартів діяльності поліції : аналітичний огляд / С.Д. Гусарєв, Т.А. Авакян, С.С. Чернявський та ін. Київ : НАВС, 2015. 168 с.

9. Парасюк В.М. Професійна етика слідчого органів внутрішніх справ : навчальний посібник. Львів : Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України., 2004. 68 с.

10. Професійна етика та культура поведінки працівника органів внутрішніх справ України: метод. посіб. для працівників ОВС / Ортинський В.Л., Бліхар В.С., Гетьманчук М.П., Ряшко В.І., Штангерт М.Й. Львів : ЛьВДУВС, 2009. 128 с.

11. Черноус Ю. Морально-етична характеристика слідчих дій. *Право України*. 2005. № 2. С. 55–58.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. СУДОВА ЕТИКА

Мета: поглибити знання здобувачів щодо формування професійної етики судді; сприяти їх усвідомленню основних моральних принципів судочинства.

План:

1. Моральні витоки судочинства
2. Етика судового процесу
3. Етика судової риторики
4. Етика судового рішення
5. Судовий етикет

Перелік ключових термінів і понять: судова етика, суддівська етика, етика судового процесу, судова риторика, етика судового рішення, судовий етикет.

1. Моральні витоки судочинства

Термін «судова етика» був введений А.Ф. Коні для визначення ролі моральності в сфері кримінального судочинства, а потім і навчальної дисципліни, що висвітлює це соціальне явище.

Свою вступну лекцію про судову етику, прочитану в Олександрівському ліцеї восени 1901 р., а в 1902 р. опубліковану в «Журналі міністерства юстиції» А.Ф. Коні назвав «Моральні витоки в карному судочинстві».

В радянській державі погляди А.Ф. Коні відгуку офіційної влади не знайшли і судова етика на десятки років виявилася ізгоєм у навчальних програмах правознавчих закладів.

Під судовою етикою – навчальною дисципліною – її засновник мав на увазі дослідження моральних проблем, що виникають у кримінальному судочинстві та взаєминах професійних учасників судового процесу.

Інтенсивний розвиток руху на захист прав і свобод особи в усьому світі, прийняття важливих міжнародних документів і створення Міжнародної асоціації

юристів сприяло підвищенню моральних вимог до судових і правоохоронних органів, а також адвокатури в державах-учасниках і поступово призвело до утворення юридичної деонтології та юридичної етики. У складі останньої виникли окремі галузі, що досліджують роль і вплив моральних процесів у галузях основних правових спеціалізацій: слідстві, судочинстві й адвокатурі.

Доцільність структурування юридичної етики за ознаками спеціалізації на слідчу, судову й адвокатську стала очевидною. Кожне з зазначених разгалужень юридичної етики вже довело своє право на існування, сприяло формулюванню загальновизнаних деонтологічних вимог до представників основних спеціалізацій.

Безсумнівно, що в ряду юридичних професій судова діяльність являє собою вершину піраміди, що вінчає сукупну працю представників всіх інших служб і спеціальностей. Більше того, якість роботи останніх прямо залежить від вимог і вимогливості суду.

Вчені-правознавці пропонують своє поняття судової етики. Так, А.С. Кобликов вважає, що судова етика це: «сукупність правил поведінки суддів і інших професійних учасників кримінального, цивільного й арбітражного судочинства, що забезпечують моральний характер їхньої професійної діяльності і позаслужбового поведіння, а також: наукова дисципліна, що вивчає специфіку прояву вимог моралі в цій області».

Не досить виправданим є прагнення автора перевантажувати судову етику проблемами «позаслужбової поведінки інших професійних учасників» судочинства. Для цього існує адвокатська етика і деонтологічні норми професіоналів інших спеціалізацій.

Необґрунтовано, на наш погляд, і визнання судової етики самостійною «науковою дисципліною». Вичерпним, здається, було б таке визначення: Судова етика – це розділ юридичної етики, сукупність правил поведінки суддів, інших професійних учасників судочинства, що забезпечують моральний характер їх процесуальної діяльності.

Етика судді як в судовому процесі, так і поза ним безумовно є складовою судової етики. Природно, судова етика може і повинна містити певні правила й настанови позаслужбової поведінки суддів, однак ці правила здатні лише доповнювати і підсилювати загальновстановлені моральні принципи і підходи суспільства, членом якого є суддя.

Моральні вимоги до суддів і суддівської діяльності, майже такі самі як і вимоги, звернені до слідчих, прокурорів. Дотримання положень ст. 62 Конституції України (презумпція невинуватості), законність, неупередженість, об'єктивність, справедливість – от чого чекає суспільство від судді. По суті, не так вже й багато, однак, як свідчить судова практика, це «дещо» дається нелегко і далеко не усім.

З правового погляду, завдання судді зводиться до правильного застосування матеріального і процесуального закону. Точне і грамотне застосування чинного закону вже саме по собі вирішує безліч моральних проблем, оскільки закони, крім правових, закріплюють і моральні вимоги суспільства.

Чинна Конституція України пішла шляхом максимального розширення функцій суду, визнавши судову систему самостійною галуззю державної влади. Функції та повноваження судів значно розширені за рахунок звуження функцій прокурорських. Передачу судам права видачі дозволів на виконання низки слідчих дій, варто розглядати як передачу під контроль судової влади дотримання конституційних вимог про недоторканість особи (ст. 29 КУ), недоторканості житла громадян (ст. 30 КУ), про дотримання таємниці листування, телефонних розмов (ст. 31 КУ), а так само вимоги про суворе дотримання порядку користування конфіденційною інформацією (ст. 32 КУ) і має не тільки правовий зміст.

Історичною подією морально-правового характеру в кримінальному судочинстві стала остаточна відмова України від застосування страти. У 2000 році Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України,

якими остаточно вилучила поняття «смертна кара» з офіційного списку кримінальних покарань України.

Цей важкий і неоднозначний за своїм значенням крок українських інститутів влади є ніби символічним і знаковим поворотом українського суспільства до високих моральних ідеалів, зокрема й у кримінальному судочинстві.

Значним кроком до цивілізованого, з погляду моралі, кримінального законодавства було введення в Конституцію України ст. 63, що звільняє від відповідальності за відмову від свідчень проти себе, членів родини чи близьких родичів.

Приведення кримінальних процесуальних норм у відповідність до конституційних положень припускає наповнення їх моральним змістом, підвищеною повагою до особистості, її прав і законних інтересів, особистого життя.

Морально орієнтоване законодавство України – це важлива складова етико-правового підґрунтя судді, що позбавляє його можливості виправдовувати несправедливість моральною недосконалістю закону. Однак далеко не всі галузі українського права є бездоганною основою діяльності судді.

Так, на думку сучасних дослідників, серйозною проблемою є штучне виключення категорії «доброчесність» із вимог суддівської етики. Заслуговує на увагу, що відповідно до ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший від тридцяти та не старший від шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Як можна побачити, у цьому формулюванні відсутня вказівка на відповідність етичним стандартам, натомість є поняття «доброчесність». Натомість у ч. 1, 2 ст. 83 вказаного правового акту визначено, що кваліфікаційне оцінювання проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді за

визначеними законом критеріями. Критеріями кваліфікаційного оцінювання є: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); 2) професійна етика; 3) доброчесність. Водночас у ст. 106 як підставу дисциплінарної відповідальності вказано «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу», тобто відповідність способу життя судді його статусу, що звичайно пов'язують з категорією «доброчесність», віднесено до норм суддівської етики.

Іншою складовою етико-правової основи, що покликана забезпечити правильне застосування діючого законодавства суддею є особиста моральна настанова, його прагнення і рішучість поважати і дотримуватися закону.

Чималу роль у формуванні моральної позиції при виконанні свого службового обов'язку судді покликана зіграти його суспільно-моральна орієнтація. Вихованням моральності покликана займатися загальнонародна ідеологія, що пронизує державні принципи.

На сьогодні переважна більшість суддів – атеїсти, що не сповідують жодних релігійних переконань. За відсутності в країні єдиної загальнодержавної чи переважної у суспільстві ідеології у цієї категорії людей є відсутність внутрішнього духовного кредо (не ототожнювати з релігійним), що спирається на будь-які моральні школи й систему поглядів, крім службових розпоряджень, що включають у себе і деякі моральні положення. Відсутні в країні і суспільно-державні інститути духовного виховання особистості.

2. Етика судового процесу

Як це не парадоксально, але виникнення поняття «судова етика» пов'язано насамперед з тим аморальними і корисливими проявами, якими, на жаль, так

багата судова практика. Якби не було сумних аморальних фактів в правосудді, не було б необхідності й у судовій етиці.

За єдності моральних вимог і спільної професійної мети – відшукування істини у справі та винесення справедливого вироку – у роботі судді та слідчого досить багато істотних розбіжностей у засобах і підходах до досягнення цієї єдиної мети, що, безумовно, впливає на їх характер і поведінку.

Варто почати з того, що всі професійні учасники кримінального судочинства: слідчий, прокурор, адвокат, маючи кінцевою метою здійснення правосуддя, працюють, врешті решт, на правосуддя.

Підсумком цієї багатоликої і різнобічної роботи є поява на суддівському столі справи, крапка в якій може поставити тільки суд. Ця крапка – вирок.

Будь-яке рішення суду проголошується ім'ям України. Звідси і широкі владні повноваження, з якого випливає висока моральна відповідальність за якість прийнятого рішення.

Слідчий, як ми вже знаємо, працює в умовах таємності, наодинці з обвинувачуваним, свідком, він не пов'язаний умовами відкритості та думкою учасників судового процесу. Крім цього, у слідчого є завжди перевага в тому, що він допитує обвинувачуваного, свідка вперше і, найчастіше раптово, коли той ще не підготовлений до допиту. Слідчий неквапливо і продумано домагається найбільш прийнятної відповіді, а потім фіксує її в протоколі. Відсутність у приміщенні сторонніх сприяє розкнутості допитуваної особи і, нерідко, штовхає останнього до виливу різних «одкровенень».

Робота судді провадиться в умовах повної гласності, у всіх на очах.

Кожне його питання звучить у судовому залі, обов'язково фіксується і, природно, має бути продуманим і зваженим до його проголошення.

Суддя не може дозволити собі піддаватися емоціям, незалежно від того, хто перед ним стоїть, підсудний, обвинувачений у вчиненні злочину чи особа, що постраждала від нього. Питання судді чи іншого учасника процесу негайно фіксується в протоколі судового засідання і технічними засобами, а також всіма учасниками процесу. У такий самий спосіб фіксується і відповідь підсудного,

свідка. Суддя позбавлений переваги раптовості і допитує особу, що вже цілком осмислила ситуацію і, як правило, що обрала більш-менш придатну їй позицію.

Повторення перед судом і великою судовою аудиторією показань, промовлених у напівінтимній обстановці слідчого кабінету, дуже не проста процедура.

Не слід також забувати й про психологічний вплив, якому піддаються потерпілі, свідки і навіть експерти з боку родичів і спільників підсудного з метою змусити останніх відмовитися від показань або змінити їх.

Обов'язок судді, що домагається істини у цій справі, створити сприятливу обстановку для спокійного освоєння свідка в новій, незвичайній для нього ролі, відгородити від нападок із залу і можливих погроз з боку підсудних. Свідок має відчувати себе захищеним від можливих наслідків у зв'язку з виконанням свого громадського обов'язку – надання суду показань. Водночас суддя, зобов'язаний чітко і недвозначно пояснити свідку, потерпілому їх відповідальність перед законом за дачу завідомо неправдивих показань. Це положення закону, безсумнівно несе в собі й елементи морального впливу, як на особу, що свідчить, так і на присутніх у залі судового засідання.

Одним з найважливіших засобів відшукування істини у справі є тактика допиту та мистецтво одержання інформації в ході судового засідання. Суддя повинен дуже тонко відчувати обстановку в залі суду і враховувати дуже непросте становище людини, що стоїть перед судом, його психологічний і нервовий стан.

Саме тут і виявляються справжні професійні і морально виправдані підходи судді до людини. Уміння підтримати її, дати можливість освоїтися в судовій аудиторії, відгородити від вигуків і погроз із залу – це мистецтво, досліджуване юридичною етикою. Відсутність цього уміння не може бути компенсовано навіть високою кваліфікацією, тим більше за відсутності моралі.

3. Етика судової риторики

«Щоб достойно і професійно здійснювати функцію обвинувачення чи захисту на суді, треба вміти говорити» – так починає свою книгу «Мистецтво мови на суді» П. Сергеїч. Здавалося б, не аби яка мудрість, але за цими словами усвідомлення високої культури, притаманної одній з найдавніших сфер людського буття.

Ораторському мистецтву присвячено безліч наукових і навчальних здобутків, починаючи з античних і римських ораторів і риторів Арістотеля, Демосфена, Катона-цензора, Гая Гракха, Юлія Цезаря, Помпея, Цицерона і закінчуючи сьогоднішнім днем. Саме слово «оратор» походить від лат. орис - рот. Якщо людська мова – це інструмент спілкування людей між собою, то ораторське мистецтво – це вміння максимально використовувати мовне спілкування людей як засіб досягнення бажаного результату.

Теорія ораторського мистецтва досліджується і розвивається риторикою. Визнаний фахівець в області теорії ораторського мистецтва Д.М. Олександров, узагальнюючи існуючі визначення риторики вважає, що: риторика – це теорія ораторського мистецтва, теорія красномовства, наука про вміння говорити красно, добре, так, як потрібно в даному випадку. Уявляється, що визначенню риторики більш відповідало б поняття: Риторика, як теорія ораторського мистецтва, є наука про вміння говорити так, як найбільш доречно в даному випадку. Тому що поняття «красно» і «добре» дуже відносні та мають потребу в додатковому поясненні. Слово «доречно» відповідно визначає і рівень діловитості, і ступінь припустимої «красивості» мови.

Найбільш це стосується судової риторики. Існує чимало професій, де вміння говорити чітко, образно, переконливо і полум'яно вирішує успіх справи, а нерідко і визначає кар'єру оратора, його майбутнє. Найчастіше це стосується політиків, адвокатів, що нерідко співпадає. Педагогу потрібні зовсім інші якості. Йому набагато важливіше володіти образністю мови, її дохідливістю, рівністю

викладу, умінням глибоко проникати в довірливі душі та серця учнів. Тут перше місце належить мистецтву викладу й авторитету педагога.

Судочинство передбачає постійне спілкування юристів-професіоналів як між собою, так і з людьми, які так чи інакше виявилися причетними до певного судового процесу. Це процесуальне спілкування в часи А.Ф. Коні знайшло своє вдале призначення в слові «судоговоріння».

Специфіка судоговоріння полягає в суворій процесуальній упорядкованості – кожне слово, промовлене в ході судового засідання має свою процесуальну назву і призначення. Головуючий у суді не розмовляє, а веде судові засідання. Сторони судової справи: підсудний, позивач, відповідач, свідки – дають показання. Учасники судового процесу: державний обвинувач, адвокат – допитують, ставлять запитання, заявляють клопотання, роблять заяви, беруть участь у судових суперечках. Підсудний промовляє останнє слово.

Кожна з форм судоговоріння має своє призначення, свою мету і, обов'язково, власну етичну основу. Допитуючи особу в судовому засіданні неприпустимо задавати питання навідного характеру.

Аморальним є постановка запитань глибоко інтимного характеру, якщо це не продиктовано інтересами справи. Неприпустимо звертатися до будь-якої, викликаної в судові засідання особи на «ти», вичитувати за «невірно» зайняту позицію та ін.

Судоговоріння здійснюється в порядку, установленому кримінальним процесуальним і цивільним процесуальним законодавством, у визначеній черзі й обов'язково з дозволу головуєчого в справі судді – спочатку слово надається позивачеві, а потім відповідачеві; спершу виступає державний обвинувач, а за ним – адвокат. Бувають випадки, коли порядок допиту окремих осіб в інтересах справи судом може бути змінений. Однак це допускається суддею лише після попереднього обговорення такої доцільності з учасниками судового засідання.

Цей порядок установлено не тільки відповідно до правових вимог.

Тут прослідковується етичний підхід законодавця до розв'язання правових питань. Так, відповідач виступає після позивача для того, щоб мати можливість

захиститися від позову. Адвокат виступає після державного обвинувача, щоб мати можливість захиститися від аргументів обвинувачення. Це, безперечно, морально виправдано. Бий, але вислухай – говорили римляни, що означало необхідність вислухати й обвинувачуваного і лише після цього приймати рішення.

Говорячи про етичний бік процесуальної ролі державного обвинувача в кримінальному судочинстві, не можна, природно, не зазначити моральний бік вимог щодо захисту державним обвинувачем інтересів особи, винуватість якої не знайшла свого підтвердження в ході судового слідства.

Подвійність позиції державного обвинувача, його професійне становище зобов'язують враховувати не тільки обставини, що підтверджують пред'явлене обвинувачення, але й таких, що виправдовують підсудного, і дають йому всі можливості бути максимально об'єктивним. Це зазвичай можливо лише у разі, якщо державний обвинувач буде де-факто вільний у своїх діях, тобто якщо буде відкинута слідування радянській постановці справи, де виправдання підсудного було майже злочином.

Промови державного обвинувача, прокурора з особливим нетерпінням чекають і уважно слухають всі учасники судового засідання, зацікавлені особи і присутня в судовій аудиторії громадськість. На промовця спрямовані всі погляди з надією почути голос справедливості, тому що це глас держави в особі уповноваженої нею особи.

4. Етика судового рішення

За всіх часів і у всіх народів право судити і розв'язувати суперечки було однією із шанованих і престижних привілеїв. Найбільше люди цінували в суддях справедливість (лат. *justitia*), що є синонімом правосуддя. Головним мірилом справедливості судді є рішення у конкретній справі, вирок. В основі рішення, вироку лежать такі критерії, як законність і обґрунтованість, що знімають конфлікт між правом і мораллю, що і визначає поняття справедливості.

Однак судова практика вказує на те, що більшість рішень суду визнаються справедливими лише однією зі сторін. Інша сторона судової суперечки, що прогнала процес, не вважає рішення справедливим. Так само і з оцінкою вироку суду – якщо задоволена позиція державного обвинувачення то, як правило, протестують підсудний і його захисник.

Більше ніж два століття існування етики не привело до створення деякої універсальної формули, що дозволяла б судді досягати бажаної гармонії інтересів і повної справедливості.

Разом з тим, спроби виробити деякі орієнтири, покликані допомогти судді на шляху до пошуку справедливого рішення були раніше і не припиняються дотепер. Пов'язка на очах Феміди, терези і меч у її руках – зовсім не примха скульптора. Закриті очі означають, що суддя позбавлений можливості та права розрізняти стоячих перед ним за одягом, саном і посадою, він безсторонній. Терези в руці Феміди нагадують про обов'язок судді, перш ніж застосувати меч правосуддя, ретельно зважити всі «за» і «проти». Саме судочинство і є сфера, де співвідношення справедливості та законності має поєднуватися гармонійно.

Суддя при розв'язанні суперечки дотримується закону та враховує громадську оцінку поведінки сторін або вчиненого злочинцем діяння, що створює його особисті переконання.

Професійний суддя – це організатор, ведучий в судовому розгляді. Етична вихованість судді розглядається як одна із ознак професійної придатності. Саме від судді залежить рівень виховного (превентивного) впливу процесу. Як зазначає В.В. Леоненко, в обов'язки судді входить: слідкувати за тим, щоб критика адвокатом доводів обвинувача і критика прокурором доводів захисту не переходила б меж дозволеного законом і мораллю, не допускати постановку ними свідкам, потерпілому, обвинуваченому навідних питань, швидко і рішуче присікти прояви грубості, безкультурності.

Недостойна ж поведінка самого судді підриває громадську довіру до нього та судової системи в цілому. Довіра громадськості вимагає, щоб суди були не

лише незалежними і неупередженими, а й виглядали такими в очах громадськості.

Як стверджує суддя Верховного Суду України Л.І. Григор'єва, «можна зрозуміти і певною мірою вибачити юридичні помилки, що зумовлюються, насамперед, складністю активного процесу законотворення в нашій державі... Однак ніколи не можна зрозуміти і простити факти свинства, брутальності, зарозумілості суддів, вчинення ними аморальних проступків і фальсифікації судових документів».

Безперечно, пересічного громадянина не цікавить, молодий суддя чи старий, хворий він чи втомлений, в доброму він гуморі чи заклопотаний особистими проблемами. Громадянин прийшов до суду шукати захисту і справедливості, він очікує від судді тільки цього, і тому його не обходить, з яких причин не вирішується професійно і своєчасно його спір. Супроти тих, хто перетворює суддівську незалежність у суддівське свавілля, розуміє незалежність судді як незалежність від закону, хто вчиняє проступки, які ганьблять честь судді, підривають авторитет судової влади, слід діяти жорстко, рішуче, але, водночас, адекватно поведінці таких суддів.

Питання для самоконтролю:

1. Яке історичне призначення судової діяльності?
2. Які моральні основи судової діяльності?
3. В чому полягає єдність законності та моралі в судовій діяльності?
4. Що означає термін «судова етика»?
5. Ким був запропонований термін «судова етика»?
6. Чи можна вважати судову етику самостійною науковою дисципліною?
7. Які питання не можна ставити від час судового засідання?
8. В чому особливості судового етикету?

Тести для самоконтролю:

1. Сутність судової етики полягає у:

- a) визначенні морального характеру професійної діяльності учасників судового процесу;

б) спрямуванні учасників судового процесу на вирішення морально-етичних питань;

в) вихованні учасників судового процесу як законослухняних громадян.

2. *Щодо встановлення моральних принципів судова система у концентрованій формі відображає такі моральні ідеї:*

а) відповідальності;

б) поваги;

в) справедливості.

3. *Дії судді повинні бути:*

а) чіткими, зрозумілими, обґрунтованими;

б) обґрунтованими, законними, справедливими;

в) чіткими, обґрунтованими, виваженими.

4. *Чи має право суддя на сумнів, аналізуючи судові рішення, що набрали законної сили:*

а) так;

б) ні.

5. *Яким чином слід кваліфікувати дії особи, яка використовує надані їй законами правомочності виключно з метою обмеження прав і законних інтересів інших осіб, без правомірної вигоди для себе особисто:*

а) зловживання правом;

б) обхід закону;

в) недобросовісна поведінка.

6. *Суд не має право:*

а) приймати компромісне рішення у випадках, коли норма закону суперечить нормам етики і справедливості;

б) забезпечувати сторонам спору умови для безперешкодної реалізації вимог закону;

в) керуватися нормами закону, які явно суперечать нормам справедливості та етики.

7. *Сутність судової етики полягає у:*

- а) визначенні морального характеру професійної діяльності учасників судового процесу;
- б) спрямуванні учасників судового процесу на вирішення морально-етичних питань;
- в) вихованні учасників судового процесу як законослухняних громадян.

8. *З точки зору встановлення моральних принципів, судова система у концентрованій формі відображає такі моральні ідеї:*

- а) відповідальності;
- б) поваги;
- в) справедливості.

9. *Вид юридичної діяльності, який складає окрему та самостійну гілку влади:*

- а) прокурорська;
- б) слідча;
- в) суддівська.

10. *Якого із елементів морального спілкування стосується зміст статті 9 Кодексу професійної етики суддів: «Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим»:*

- а) поваги;
- б) толерантності;
- в) пошанування.

Практичні завдання:

1. Накреслити схему загальновизнаних принципів здійснення судочинства.
2. Занотувати загальні моральні вимоги до діяльності судді.
3. Навести приклад ситуації порушення правил судового етикету.

Теми доповідей для презентації на практичному занятті:

1. Особливості судової практики: моральна та правова характеристика.

2. Етикет судового засідання.
3. Моральний зміст вироку.
4. Морально-етична характеристика взаємовідносин суб'єктів судового процесу.
5. Загальна характеристика європейських стандартів поведінки суддів.
6. Правова суть присяги судді та проблеми, пов'язані із відповідальністю судді за її порушення.
7. Професіограма судді.

Ситуативні задачі:

1. Ви - суддя. До вас надійшла справа про вчинення низки злочинів групою осіб. Справа розслідувана з порушенням процесуальних вимог. Справу розслідував ваш однокурсник, з яким Ви підтримуєте дружні стосунки. Друг переконує Вас не повертати справу на додаткове розслідування, оскільки терміни тримання під вартою арештованих вже минули і їх слід випускати, що загрожує йому великими неприємностями. Він просить розглянути справу, закривши очі на допущені помилки. В обвинувачуваних родичів немає, скаржитися нікому, так що неприємностей не передбачається.

Перед Вами ситуація морального вибору. Як бути?

2. Ви у своєму робочому кабінеті вивчаєте призначену Вами до розгляду кримінальну справу про поширення наркотичних речовин. Розслідування проведено непогано, провина підсудного здається очевидною. Ваш помічник доповідає Вам, що на прийом прийшли відвідувачі, батьки підсудного, і просять їх прийняти. Ви приймаєте відвідувачів. Під час бесіди мати підсудного повідомляє, що їх син дружив з Вашою дочкою, і їм відомо, що вона так само «балувалася» наркотиками й іноді купувала їх для подружок. Батьки вимагають допомогти їх сину уникнути відповідальності, а інакше вони звернуться до преси і обнародують ці факти.

Як Ви вдієте?

3. Під час розгляду цивільної справи про розподіл спадщини – великої суми грошей, що залишилася після смерті заможної особи - до Вас звернувся гарний

знайомий із проханням допомогти одній зі сторін - дружині покійного виграти цей процес і запропонував за допомогу чималий «гонорар». Допомогти не складно, тим більше, що іншою стороною, яка претендує на спадщину є безпомічні старі батьки померлого, що навіть не зібрали грошей на адвоката. Ризику практично ніякого, а гроші пропонують великі, явився привід для міркувань.

Ваші дії?

4. Після відкриття судового засідання суддя вголос звертається до адвоката-жінки з такими словами: «Адвокат Н., я б просив надалі вдягатися в судове засідання скромніше. Тут не місце для демонстрації прикрас».

Дайте оцінку словам судді з позиції вимог судового етикету.

5. Даючи показання у судовому засіданні свідок поведився дивно – був розгублений, нервував. Прокурор у грубій формі запитав свідка: «Свідок, що з вами? Ви ніби з похмілля». Суддя ніяк не відреагував на різкий тон прокурора. Коли свідку стало зовсім погано, з'ясувалося, що він діабетик і настав час приймати інсулін.

Прокоментувати поведінку учасників судового процесу.

Додаткова література:

1. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006 р. Схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 02.05.2023).

2. Кодекс суддівської етики : затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13> (дата звернення: 02.05.2023).

3. Коментар до Кодексу суддівської етики : затверджений рішенням Ради суддів України від 04.02.2016 р. № 1. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/events/komentar-do-koдексу-suddivskoi-etiki> (дата звернення: 02.05.2023).

4. Вербенко Ю. Яким повинен бути суддя. *Право України*. 2007. № 8. С. 143–147.

5. Козляковський П.А., Козляковський А.П. Етика. Етика права. Етика юридичної діяльності : навч. посіб. Миколаїв : Дизайн і поліграфія, 2012. 398 с.
6. Кононенко О. Правосвідомість судді і перспективи впровадження міжнародних норм у сфері прав людини в практику судового захисту. *Право України*. 2001. № 2. С. 59–63.
7. Кравчук В.М., Каблак П.І. Значення громадянського суспільства та демократії у становленні взаємодії судової влади і громадськості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Випуск 2. Том 3. 2015. С. 161–166.
8. Малярєнко А.В. Про присягу судді та відповідальність за її порушення. *Вісник ВСУ*. №2(138). 2012. С. 26–31.
9. Меліхова Ю.А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність : монографія. Харків : Право, 2015. 217 с.
10. Подкопаєв В. Етика суддів: міжнародний досвід та проблеми регулювання в Україні. *Право України*. 2005. № 6. С. 99–103.
11. Прилуцький О. Присяга судді: стара категорія – новий правовий зміст. *Право України*. 2010. № 6. С. 102–105.
12. Тизах В. Судова етика. Як вона діє в США. *Юридичний вісник України*. 2000. 23 – 29 листопада (№ 47). С. 7.
13. Шевченко А.В. Дисциплінарна відповідальність суддів України : монографія / за ред. проф. М.А. Погорецького. Київ : ВД «Дакор», 2014. 260 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. АДВОКАТСЬКА ЕТИКА

Мета: поглибити знання здобувачів щодо основ формування професійної етики адвоката; сприяти формуванню в них основних принципів моральної культури особистості у професійній сфері.

План:

1. Правові основи адвокатської етики в Україні.
2. Етика угоди про надання юридичної допомоги.
3. Етика захисту на досудовому слідстві.
4. Судова етика адвоката.
5. Етика відводу і самовідводу адвоката.

Перелік ключових термінів і понять: адвокатська етика, адвокат, законність, домінантність інтересів, клієнт, незалежність, свобода, конфіденційність, компетентність, добросовісність, конфлікт інтересів, етика промови захисника.

1. Правові основи адвокатської етики в Україні

Адвокат – це самостійна юридична спеціальність. Наявність вищої юридичної освіти або ученого ступеня в будь-якій галузі права зовсім не гарантує грамотного і якісного виконання адвокатських обов'язків. Залучення зацікавленими особами захисників юристів за принципом – «своя людина» чи «гарний знайомий», може виявитися ефективним лише тоді, коли запрошений юрист добре знайомий зі специфікою роботи адвоката на досудовому слідстві й у суді.

Як не ризикне лікар-терапевт узятися за проведення навіть нескладної хірургічної операції, так не зважиться юрист, що не має адвокатського досвіду і наділений почуттям відповідальності, прийняти на себе захист у складній кримінальній справі. Спокуса прилучитися до адвокатського «промислу», не обтяжуючи себе ніякими корпоративними зобов'язаннями й етичними

правилами, наводнить слідчі кабінети і судові зали людьми далекими від інтересів правосуддя. Що вже і відбувається.

У країнах, що розбудовують правову державу (США, Німеччина, Франція, Велика Британія, Швейцарія й ін.), виключена участь як адвоката в суді та під час слідства юриста, що не має відповідного статусу, незалежно від бажання підслідного чи підсудного. Останні вправі обирати собі захисника лише зі складу місцевих адвокатських об'єднань. Приналежність до професійної асоціації вже сама по собі припускає високий професіоналізм і корпоративну відповідальність.

В Італії, Франції, Японії до участі в судах вищих інстанцій допускаються навіть не всі адвокати, що є членами відповідної асоціації.

У цивілізованому суспільстві особи, які потребують юридичної допомоги, користуються послугами адвокатів, що, як правило, є членами адвокатських асоціацій. У Німеччині, приміром, «кожен адвокат зобов'язаний відкрити своє бюро лише при визначеному вищому суді землі чи суді землі, у якому він допущений до адвокатської практики. Адвокати, які працюють в окрузі того чи іншого вищого суду землі утворюють одну колегію адвокатів. Існуючі у ФРН колегії адвокатів об'єднані у федеральну асоціацію».

Усі, допущені до адвокатської діяльності юристи США об'єднані в асоціації юристів штату. У Франції для того, щоб стати членом колегії і тим самим одержати право виступати у судах, необхідно мати вищу юридичну освіту, скласти іспити для вступу в один з центрів професійної підготовки, пройти там річний курс навчання й одержати сертифікат про професійну придатність.

Непрофесіоналізм «випадкових адвокатів», їхня повна незалежність від корпоративних вимог і відсутність досвіду судової роботи вносить у судово-слідчу роботу чимало хаосу і підозрливості.

2. Етика угоди про надання юридичної допомоги

Основна маса цивільних і кримінальних справ у судах розглядається за участю адвоката. На досудовому слідстві не багато справ закінчуються без участі захисника. Адвокат, таким чином, є однією з центральних фігур українського судочинства. Особливо важлива роль адвоката-захисника в кримінальному процесі.

Адвокатура виконує лише їй властиві функції і має унікальну специфіку, що вимагає від юриста високого інтелекту, терпимості, справжньої принциповості, а нерідко і відвертої мужності.

У стосунках між слідчим і обвинувачуваним, суддею і підсудним завжди присутня атмосфера офіційного та владного примусу, з одного боку, і змушеної покори – з іншого, з домішкою підозрливості і взаємної недовіри. Ведення справи адвокатом за дорученням клієнта припускає добровільність установлених між сторонами відносин, платність (тобто оплату клієнтом праці адвоката за захист його інтересів), певну довіру, що визначається наявністю інституту адвокатської таємниці і, нарешті, повну координацію дій з метою досягнення певного наслідку для клієнта.

Відносини між ними є службовими, виключають особисті фактори і будуються винятково на нормативно-правовій основі. Взаємини адвоката з клієнтом мають під собою, крім чисто нормативної основи, безліч етичних нюансів: фінансові взаєморозрахунки, допустимість наявності близьких і родинних відносин, можливість єдності інтересів і т. ін.

Як же знаходять один одного клієнт і адвокат, якими шляхами приходять вони до згоди про співробітництво? Як створюється юридична основа надання адвокатом будь-якої форми юридичної допомоги клієнту? Питання про прийняття адвокатом доручення на ведення справи і про укладення відповідної угоди досить непросте, особливо з погляду етичного, що заслуговує особливого місця в розділі адвокатської етики.

Вступаючи в процес на прохання обвинувачуваного (підозрюваного), підсудного або з його згоди на прохання рідних і близьких, адвокат стає повноправним учасником кримінального процесу, беручи на себе всі обов'язки і з цього моменту він вправі без обмеження часу і кількості зустрічатися зі своїм підзахисним, якщо останній перебуває під вартою, знайомитися з матеріалами справи, брати участь у слідчих діях, заявляти клопотання й ін.

Для обвинувачуваного (підозрюваного), підсудного і його родичів адвокат стає головним радником, єдиною ниткою, що пов'язує їх і надійним засобом обміну інформацією. Від адвоката чекають реальної допомоги, а, нерідко, і не тільки правової. Послуги адвоката можуть знадобитися людям будь-якого складу, статку і рівня інформованості.

Залежно від комбінації цих факторів і відбувається пошук майбутнього захисника.

Не дуже заможні і малодосвідчені люди діють, як правило, найпростішим чином: йдуть прямо до найближчого адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання і розповідають своє лихо.

Люди зі статком і зв'язками звертаються до знайомих, хтось із них напевно знає «гарного адвоката». У кожному місті завжди на слуху кілька прізвищ по-різному відомих адвокатів – той добре виступає в судах, цей вхожий до всіх суддів, третій відомий з будь-якої гучної справи... Іноді, якщо дозволяє час, ходять по судах, довідуються про достоїнства тих чи інших «світил», а потім уже звертаються прямо до адвоката. В адвокатському побуті такі випадки називають «персональними звертаннями», відбувається знайомство, з'ясовуються подробиці справи, умови співробітництва й оплати праці адвоката.

Відносинам адвоката з клієнтами присвячено розділ III Правил адвокатської етики, за яким адвокат надає правову допомогу згідно з чинним законодавством, йдеться про види адвокатської діяльності на підставі угоди з клієнтом про надання правової допомоги або за призначенням особи, що здійснює дізнання, слідчого чи суду в порядку, передбаченому КПК.

Адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги.

Договір про надання правової допомоги – договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена договором.

До договору про надання правової допомоги також застосовуються загальні положення цивільного законодавства про договір.

Адвокат надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі договору (контракту), укладеного з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

У випадках надання правової допомоги таких видів, як консультації та роз'яснення з правових питань, довідки щодо законодавства, складення окремих правових документів, угода може укладатися в спрощеній письмовій формі або усній формі за надання правової допомоги безкоштовно.

У всіх інших випадках доручення клієнта на надання йому адвокатом правової допомоги підлягає оформленню у формі письмової угоди про надання правової допомоги. У випадку, коли укладення письмової угоди є неможливим, а клієнт потребує надання негайної правової допомоги, письмова угода укладається потім.

3. Етика захисту на досудовому слідстві

Прийняття адвокатом доручення на ведення кримінальної справи на стадії досудового розслідування ставить перед ним низку професійних і етичних завдань. Нерідко вони поєднуються.

Обґрунтованою є вимога щодо високого професіоналізму і сумлінності адвоката при веденні справи, охайності у виборі засобів захисту та моральності їхнього застосування.

Взаємини адвоката з клієнтами неминуче поділяються на офіційні та неофіційні.

Офіційні стосунки адвоката зі слідчим і підзахисним регулюються кримінальним процесуальним законодавством і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Що стосується морально-етичних тонкощів цієї складної співпраці, то вони, впливаючи з деяких законоположень, переходять у сферу моральних відносин.

Головними діючими особами, з якими адвокату доведеться працювати повсякчас у цей період, є слідчий і обвинувачуваний (підозрюваний). Взаємини адвоката зі слідчим носять робочий офіційний характер і не мають переростати в «свійські» відносини, з яких неминуче починається відхід від етичних вимог і можливі конфліктні ситуації.

Можлива ситуація, коли захисник виявляє серйозний недолік у діях слідчого. Закон, слова присяги адвоката жадають від нього чесності, а отже бездоганного виконання обов'язку. Виникає закономірне запитання: повинен він вказати слідчому на цей недолік, якщо усунення слідчої помилки здатне серйозно ускладнити становище підзахисного? Як поступити адвокату, прагнути до ідеалів справедливості на шкоду інтересам свого підзахисного?

Узаконена односторонність позиції адвоката, його обов'язок дотримувати лише інтересів особи, що довірилась йому, безперечно має займати перше місце, інакше знецінюється основна ідея адвокатури – захисник є тільки захисник і більше ніхто.

Етичний бік цього положення складається в односторонньому сприйнятті адвокатом зібраних матеріалів кримінальної справи, у критичному підході до їх оцінки з позицій захисту, що диктує і цілком визначені взаємини зі слідчим, що, саме по собі, не може не викликати конфронтації між процесуальними супротивниками.

Дуже важливим фактором у роботі адвоката під час досудового слідства є встановлення нормальних, етично витриманих відносин з підзахисним у частині узгодження позиції стосовно пред'явленого обвинувачення. Часто виникає ситуація, коли підходи адвоката й обвинувачуваного розходяться у питаннях щодо заявленого клопотання.

З процесуального погляду адвокат не залежний від побажань або вимог свого підзахисного і може заявити таке клопотання навіть усупереч волі останнього. Однак це можливо лише за абсолютної упевненості, що клопотання не погіршить становище підзахисного. Тому такий крок вимагає дуже серйозного обговорення з підзахисним і ретельного обміркування всіх обставин.

4. Судова етика адвоката

Психологічні навантаження в судовому засіданні часом бувають настільки напружені, що спричиняють серйозні нервові та фізичні розлади. Захист особи, яка вчинила злочин проти особистості, проявила жорстокість до своєї жертви – завжди моральний іспит для адвоката – адже він насамперед людина. А який моральний стан захисника, коли за підзахисним стелиться шлейф таких злочинів і ні жалю щодо вчиненого, ні каяття немає, лише одне бажання – уникнути відповідальності з допомогою адвоката. І все це в обстановці громадського осуду злочину і ненависті до підсудного з боку численних потерпілих. Часто почуття присутніх у залі судового засідання родичів, публіки звернені до адвоката, який захищає злочинця, чи виконує таку місію за призначенням суду.

Судоговоріння має чітку цілеспрямованість – кожне запитання, заява, клопотання носять продуманий, професійний і конкретний характер і обов'язково фіксуються за допомогою технічних засобів.

Якщо це запитання до свідка, підсудного, експерта, то воно формулюється точно, лаконічно і чітко, не містить навіть натяку на підказку відповіді. Інакше запитання буде зняте суддею, а автор може бути попереджений про неетичність запитання.

Питання довіри чи недовіри в кримінальному і цивільному судочинстві відступають на задній план і перекриваються обов'язком професійних учасників процесу спиратися лише на перевірені й об'єктивно підтверджені факти. У цьому аспекті прагнення адвоката особисто перевірити, перерахувати, переосмислити і с проявом сумлінності, а отже, не може бути засуджуваним, а тим більше аморальним.

Захист за кримінальною справою в суді вимагає від адвоката повної самовіддачі, вивчення специфіки галузі, що стали об'єктом інтересів слідчих органів, та ретельного підходу до добору зразків для проведення експертизи і методів експертних досліджень.

Ситуація, коли адвокат щиро сприймає запевнення підзахисного в його невинуватості, трапляється не часто. У деяких випадках, переконання захисника в правоті обвинувачуваного зливається з професійним обов'язком, моральною необхідністю захисту безпідставно обвинуваченої в злочині людини. В адвокатській практиці – це ідеальний випадок.

Набагато складніше, коли злочин огидний, сумнівів у його доведеності немає, особистість обвинувачуваного відразлива, а захищати потрібно в силу професійного обов'язку. Як змусити себе до сумлінного пошуку огріхів слідчого чи обставин що пом'якшують вину?

Вихід є і він зазначений у законі. По-перше, міцна професійна установка – для адвоката не існує справ важливих чи неважливих.

По-друге, відштовхуюча особистість злочинця – ще не свідчення того, що він говорить неправду. По третє, чим важчий злочин і складніший захист, тим відповідальніше завдання адвоката і тим сумлінніше слід працювати над матеріалами справи.

Особливе місце в діяльності адвоката займає захисна промова.

Це заключний акт його роботи в суді. Йому передують кропітка і напружена робота, що має своєю метою максимальне зміцнення позиції захисту в процесі перевірки судом обґрунтованості пред'явленого обвинувачення. На цій стадії судового процесу захисник групує і доносить до суду в переконливій формі всі

добути в процесі суду аргументи на користь свого підзахисного. Тут оголюються і зіштовхуються істинні інтереси осіб, що перебувають на лаві підсудних, висвітчуються приховувані до цього думки і задуми.

Захисна промова – це наслідок напруженої праці, сплав творчого осмислення фактів і таланту їхнього викладу, що слугує єдиній меті – наданню максимальної допомоги підзахисному при реально сформованому розкладі фактичних обставин і можливостей.

Захисна промова вимагає від адвоката концентрації всіх його сил і здібностей, уміння і культури, таланту і найвищого такту. Одне необережно вимовлене слово чи невдало сформульоване питання, здатні викликати в залі емоції та спричинити непередбачені наслідки.

5. Етика відводу і самовідводу адвоката

Етично значимими на всіх стадіях цивільного і кримінального судочинства є моральні обставини, що виключають участь професійних учасників слідчого і судового процесу у справі, тобто інститут відводу і самовідводу.

Слідча і судова практика має безліч прикладів, коли участь тієї чи іншої особи як слідчого, судді, державного обвинувача у цій справі є не тільки небажаною, але і шкідливою як для окремих учасників, так і для справи в цілому.

Приводи для усунення учасника процесу від справи, як правило, носять етичний, а нерідко навіть прихований інтимний характер.

Наявність таких моментів припускає можливість необ'єктивного ведення справи, ухвалення несправедливого рішення у справі тощо.

У цих випадках використовується правовий механізм попередження можливих шкідливих наслідків – процедура відводу або самовідводу.

Це проблема переважно малих міст і районних центрів, де більшість людей так чи інакше знають один одного, періодично спілкуються з різних життєвих питань, можуть бути в дружніх або неприязних відносинах і, що зовсім не виключено, один з них виявиться слідчим, суддею, а інший – підслідним,

підсудним. І приятельські стосунки, і неприязні однаковою мірою, можуть заважати виконанню посадових і службових обов'язків. Не гарантовані від цієї проблеми і мегаполіси.

Кримінальне процесуальне законодавство регулює порядок відводу слідчого, судді, захисника, експерта в межах правової основи, що перешкоджає участі цих осіб у справі.

До складу суду, що розглядає кримінальну справу, не можуть входити особи, що є родичами між собою. Слід зазначити, що законодавець надає учасникам судового процесу можливість коректного розв'язання ситуації, що створилася, шляхом заяви самовідводу, що і є етичним моментом законодавства, яке регулює ці питання.

Аналізуючи обставини, узаконені як підстави, що виключають можливість участі в справі судді, ми переконуємося, що кінцевою метою законодавця було досягнення максимальної впевненості в тому, що ці обставини не будуть використані в особистих цілях чи цілях, що не відповідають інтересам справи.

Законодавець створює максимальні умови для справедливого вирішення справи, і робить це за рахунок презумпції недовіри, іншими словами, законодавець допускає можливість використання суддею визначених обставин у своїх особистих цілях чи інших інтересах.

Однак будучи зведеною до рівня закону, ця презумпція втрачає характер образливої недовіри і здобуває вигляд законної, а отже, коректної підстави в інтересах досягнення справедливості. Таким чином, можна констатувати, що саме етичні міркування є визначальними при виборі обставин, що виключають участь у справі судді.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає особливість правового статусу адвоката в Україні?
2. Яка роль професійної етики в діяльності адвокатів?
3. Які етичні принципи регламентує Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»?

4. У чому полягає суть основних моральних проблем у діяльності адвоката?

5. Чому принцип незалежності вважається одним з основних у професії адвоката?

6. Які вимоги принципу конфіденційності?

7. У чому полягають принципи сумлінності і чесності професійної етики адвоката?

8. Які основні положення Правил адвокатської етики?

9. Яким документом визначено принципи поведінки адвокатів у соціальних мережах?

10. Які правові наслідки порушення Правил адвокатської етики?

Тести для самоконтролю:

1. Тлумачити Правила адвокатської етики має право:

- а) Конституційний Суд України;
- б) з'їзд адвокатів України та Рада адвокатів України;
- в) Вища кваліфікаційна комісія адвокатури при Кабінеті Міністрів України.

2. Дисциплінарне стягнення до адвоката застосовується не пізніше:

- а) одного місяця з дня вчинення дисциплінарного проступку;
- б) шести місяців з дня вчинення дисциплінарного проступку;
- в) року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

3. Інтереси клієнта адвоката повинні переважати перед інтересами:

- а) колег адвоката;
- б) самого адвоката;
- в) усіх вказаних осіб.

4. Конфлікт інтересів в адвокатській практиці характеризується суперечністю:

- а) між особистими інтересами адвоката та обов'язками перед клієнтом;
- б) між суддею та захисником;
- в) між прокурором та захисником;

г) між суддею та клієнтом.

5. Дотримання якого принципу є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги?

- а) законності;
- б) незалежності;
- в) конфіденційності.

6. У якій формі може бути відмінено конфіденційний статус інформації, отриманої адвокатом від клієнта:

- а) тільки у письмовій, нотаріально засвідченій;
- б) у будь-якій зафіксованій формі;
- в) у жодній, оскільки відміна конфіденційності вказаної інформації забороняється.

7. Які вимоги ставляться до особи, яка є адвокатом:

- а) високий рівень професійної підготовки;
- б) діловий стиль одягу;
- в) опанування ораторського мистецтва.

8. У ході судового розгляду справи адвокат повинен:

а) намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами;

б) посилатися в суді на особисту обізнаність з обставинами справи, свою суб'єктивну, не обґрунтовану поданими доказами думку щодо правдивості, порядності та інших особистих якостей учасників процесу, свідків, експертів;

в) дотримуватись вимог чинного процесуального законодавства.

9. У відносинах з іншими учасниками процесу адвокат повинен:

а) бути ніжним і лагідним;

б) реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формі заяв, клопотань, скарг;

в) під час допиту сторін у цивільному процесі бути одягненим у мантію.

10. Виберіть правильне твердження:

а) адвокат здійснює свої відносини з іншими адвокатами на основі взаємної поваги і дотримання їхніх професійних прав;

б) адвокат може обговорювати з особами, що звернулися за наданням юридичної допомоги, і з довірителями обґрунтованість гонорару;

в) адвокат може вживати вирази, які принижують гідність, впливають на ділову репутацію іншого адвоката, у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності.

Практичні завдання:

1. Накреслити схему основних принципів, на яких ґрунтується професійна діяльність адвокатів.

2. Занотувати основні принципи адвокатської етики, визначені у Правилах адвокатської етики.

3. Скласти порівняльну таблицю співвідношення змісту принципів незалежності, конфіденційності, компетентності та добросовісності адвокатської діяльності.

4. Навести приклад дії, що підривають професійну репутацію адвоката.

Теми доповідей для презентації на практичному занятті:

1. Моральна культура захисника.

2. Основні вимоги до позаслужбової поведінки адвоката.

3. Порівняльний аналіз Правил адвокатської етики в редакціях 2013 та 2017 рр.

4. Етичні межі захисту.

5. Вимоги до реклами професійної діяльності адвоката.

6. Дисциплінарна відповідальність адвоката.

Ситуативні задачі:

1. Ви - адвокат. До Вас звернувся відвідувач із проханням вести його справу в суді. Ви з'ясуєте у відвідувача, хто надавав йому юридичну допомогу на досудовому слідстві. «На слідстві в мене був адвокат, однак він виявився зовсім безграмотною і непорядною людиною, а тому я від його послуг відмовився».

Ваші подальші дії?

2. До Вас звернувся відвідувач із проханням захищати інтереси його сина на досудовому слідстві. Останній обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину і перебуває в слідчому ізоляторі. Після ознайомлювальної бесіди Ви приймаєте доручення на ведення справи. Перед виходом клієнт кладе на стіл конверт із грошима «на витрати» і звертається до Вас із проханням передати сину записку з настановами щодо поведінки зі слідчим.

Як Ви уявляєте свою реакцію на дії і прохання клієнта?

3. Ви захищаєте підслідного, обвинувачуваного в шахрайстві і великих грошових аферах. Під час бесіди з підзахисним у слідчому ізоляторі, останній просить Вас тайком від слідчого передати дружині записку про місцезнаходження деяких «документів».

Ваша реакція?

4. Ви з інститутських років дружите з В. Однак за останні роки ваші професійні шляхи трохи розійшлися - Ви залишилися в адвокатурі, а В. пішов на роботу до суду. Від цього ваші стосунки з другом не змінилися. Як і раніше ви спілкуєтеся родинами, частенько збираєтеся за столом. Останнім часом Ви стали помічати, що як тільки Ви берете участь у справах, які розглядає друг, інтереси Ваших клієнтів, хоч і незначною мірою, але страждають. Якось при зустрічі Ви делікатно торкнулися теми, що турбує Вас і запитали друга: поясни, чому так відбувається, можливо я помиляюся? Ваш друг, трохи забарившись з відповіддю, сказав: я побоююся, щоб мене не дорікнули в тім, що я «підігрую» своєму другові, так що приходиться злегка перестраховуватися, щоб не зашкодити власному «іміджу».

Які висновки Ви зробите з бесіди, що відбулася?

5. Ви здійснюєте захист у груповій кримінальній справі. Інтереси Вашого підзахисного суперечать інтересами іншого підсудного, якого захищає досвідчений і сильний адвокат. Шанси на одержання переваги з таким адвокатом невеликі. В один із днів судового засідання Ваш підзахисний повідомляє, що він

роздобув матеріали, які серйозно компрометують адвоката протилежної сторони і пропонує Вам скористатися ними для усунення небезпечного супротивника.

Ваша реакція на пропозицію підзахисного?

Додаткова література:

1. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні*. 2000. № 1.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012. № 5076-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 02.05.2023).

3. Правила адвокатської етики : затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17> (дата звернення: 02.05.2023).

4. Білоус К. Сутність адвокатської етики як необхідної умови здійснення адвокатом своєї діяльності. *Юридичний журнал «Юстиніан»*. 2010. №7. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3587> (дата звернення: 02.05.2023).

5. Волошина Я. Особливості професійної культури юрисконсульта. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1 (11), 2016. С. 193–204.

6. Єлов В.А. Основи адвокатської етики : посіб. викл. Київ : Прецедент, 2010. 132 с.

7. Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 3. С. 135–138.

8. Фіолевський Д.П. Адвокатура : підручник. Донецьк : ДонУЕП, 2006. 329 с.

9. Фіолевський Д.П. Юридична етика : підручник. Київ : Алерта, 2011. 288 с.

10. Череватюк В.Б., Рогатюк А.В. Адвокатська етика і практика: невідповідності та шляхи їх подолання. *Юрид. вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 36–40.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом (*п.1 ч.1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI*).

Адвокатська таємниця – це будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності (*ч.1 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI*).

Адвокатська етика – це система професійних норм, правил і стандартів поведінки адвокатів, що регулює їх взаємини з клієнтами, іншими адвокатами, судами та іншими учасниками правового процесу.

Адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом (*ч.1 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI*).

Бюро економічної безпеки України – це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави (*ч.1 ст. 1 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 № 1150-IX*).

Гідність – це етична категорія, що відноситься до індивідуальної, непорушної та невід'ємної цінності кожної людської особистості, яка повинна поважатись і захищатись в усіх сферах життя.

Державна кримінально-виконавча служба України – це правоохоронний орган, на який покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (ч.1 ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 № 2713-IV).

Добросовісність – це властивість особи або організації, що передбачає виконання своїх обов'язків і дій у межах закону та етичних норм, дотримання чесності в усіх своїх діях.

Доброчесність – це спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень (п. 5 ч.1 ст. 4 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII).

Етика – це галузь філософії, що досліджує моральні норми та цінності, які регулюють поведінку людей у суспільстві.

Етика доказування – це система принципів та правил, які визначають моральні та професійні обов'язки юристів, пов'язані з представленням доказів у судовому процесі.

Етика промови захисника – це система принципів та правил, які визначають моральні та професійні обов'язки адвокатів щодо їх мовної поведінки та спілкування зі сторонами судового процесу під час захисту своїх клієнтів.

Етика судового процесу – це набір моральних принципів та стандартів поведінки, що визначають, як повинні діяти судді, адвокати та інші учасники судового процесу відповідно до вимог моральної правомірності, чесності та справедливості.

Етика судового рішення – це система принципів та правил, які визначають моральні та професійні обов'язки суддів під час вирішення судових справ.

Етична норма – це правило моральної поведінки, яке визначає, що є правильним або неправильним у діях людей; певний стандарт поведінки, який є прийнятним для суспільства або групи людей і має на меті захистити загальні інтереси, безпеку, здоров'я, права та свободи людей.

Етичний обов'язок – це вимога, що виникає з моральних принципів та стандартів поведінки, які визнаються як важливі та прийнятні для певної групи людей або суспільства в цілому.

Етичні основи діяльності слідчого – це система моральних принципів та стандартів поведінки, які визначають моральні та професійні обов'язки слідчого в процесі розслідування злочинів.

Етичні стандарти правоохоронної діяльності – це система моральних принципів та стандартів поведінки, які регулюють поведінку правоохоронних органів та інших установ, пов'язаних з діяльністю правоохоронних органів.

Компетентність – це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (п. 13 ч.1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII).

Конфіденційність – це принцип, який визнає право особи на збереження та захист особистої інформації, яка відноситься до її особи, що не повинна бути розголошена без її згоди.

Конфлікт інтересів – це суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень (ч.1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI).

Корпоративна етика – це сукупність етичних правил, що містяться в документах, прийнятих добровільно представниками будь-якої професії, галузі,

громадського об'єднання й обов'язкові для виконання особами, що є членами професійного, галузевого чи іншого локального об'єднання, що прийняла цей документ.

Мораль – це система цінностей, принципів та норм поведінки, які регулюють взаємовідносини між людьми та визначають, що є правильним і неправильним в їх діях.

Моральний вибір – це процес вибору між діями або рішеннями, який ґрунтується на моральних принципах та цінностях.

Моральний імператив – це фундаментальний загальний принцип моральної поведінки, який вимагає поважати людей як моральних особистостей, уникати шкоди та діяти відповідально.

Моральність – це здатність діяти відповідно до моральних принципів та цінностей.

Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (ч.1 ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII).

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – це центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) – це центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Офіційна етика – це етичні вимоги, що містяться в правових нормах, невиконання яких може мати юридичні наслідки (звільнення з посади, відсторонення від справи).

Поліцейська етика – це система цінностей, принципів та норм, які регулюють поведінку працівників поліції щодо здійснення своїх обов'язків з

високою моральною та етичною відповідальністю, дотриманням законності та прав людини.

Правоохоронна діяльність – це система заходів, що мають на меті запобігання злочинності, розслідування та розкриття злочинів, забезпечення публічної безпеки та виконання інших завдань, спрямованих на забезпечення додержання законності, охорону прав людини та громадського порядку.

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави (ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII).

Професійна деформація – це патологічні зміни в професійному становищі людини, що виникають в результаті тривалого професійного досвіду, специфіки виробничої діяльності та професійного середовища.

Професійна етика – це система моральних принципів, цінностей та норм, які регулюють поведінку людей у професійній сфері діяльності.

Процесуальна незалежність слідчого – це здатність слідчого самостійно приймати рішення згідно з об'єктивними доказами, що були зібрані під час розслідування, без будь-якого впливу з боку зовнішніх осіб чи органів, які не беруть участі в розслідуванні.

Слідча діяльність – це комплекс заходів, що здійснюються правоохоронними органами для з'ясування фактів кримінального правопорушення та встановлення осіб, які вчинили ці правопорушення.

Слідча етика – це система моральних принципів, цінностей та норм, які регулюють поведінку слідчого в процесі здійснення слідчої діяльності.

Слідчий – це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних

правопорушень (п. 17 ч.1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 № 4651-VI).

Служба безпеки України – це державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: 1) протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці (ч. 1 ст. 19 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII).

Суддівська етика – це система моральних принципів, цінностей та норм, які регулюють поведінку суддів в процесі здійснення юридичної діяльності.

Судова етика – це система моральних принципів, цінностей та норм, які регулюють поведінку всіх учасників судового процесу, включаючи суддів, адвокатів, прокурорів, свідків та інших учасників.

Судова риторика – це мистецтво використання мови та аргументації у судовому процесі з метою переконати аудиторію в правомірності власних позицій.

Судовий етикет – це система правил та норм, які регулюють поведінку всіх учасників судового процесу у судовій залі, зокрема, манеру поведінки, спосіб взаємодії з іншими учасниками, правила одягу та інші аспекти поведінки.

Традиційна етика – це система моральних норм, цінностей та поведінкових стандартів, які передаються з покоління в покоління у межах конкретної культури, нації або релігійної групи.

Честь – це етична категорія, яка означає високу моральну цінність, пов'язану зі здібністю людини до виконання своїх обов'язків, дотримання своїх принципів та цінностей, а також з готовністю брати на себе відповідальність за свої дії та приймати рішення на основі моральних засад.

Юридична (правова) етика – це галузь етики, яка досліджує моральні норми та цінності, які стосуються поведінки людей у правовій системі, зокрема, моральні стандарти в правовій сфері та принципи моральної поведінки юристів і інших учасників правової системи.

ДОДАТКИ

ПРАВИЛА

етичної поведінки поліцейських¹

I. Загальні положення

1. Ці Правила є узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо правил поведінки поліцейських та спрямовані на забезпечення служіння поліції суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на засадах етики та загальнолюдських цінностей.

Ці Правила поширюються на всіх поліцейських, які проходять службу в Національній поліції України (далі - поліція). Дотримання вимог цих Правил є обов'язком для кожного поліцейського незалежно від займаної посади, спеціального звання та місцеперебування.

2. Метою цих Правил є урегулювання поведінки поліцейських з дотриманням етичних норм, формування в поліцейських почуття відповідальності перед суспільством і законом за свої дії та бездіяльність, а також сприяння посиленню авторитету та довіри громадян до поліції.

3. Ці Правила ґрунтуються на Конституції України, Законах України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції», інших законах України, актах Президента України та постановах Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України.

4. Під час прийняття на службу до поліції особу ознайомлюють з вимогами цих Правил.

5. Поліцейський здійснює свою діяльність відповідно до основоположних принципів, які закріплені в Конституції України, Законі України «Про Національну поліцію», інших законодавчих актах України, а також у цих Правилах, зокрема:

- верховенства права;
- дотримання прав і свобод людини;
- законності;
- відкритості та прозорості;
- політичної нейтральності;
- взаємодії з населенням на засадах партнерства;
- безперервності;
- справедливості, неупередженості та рівності.

II. Основні вимоги до поведінки поліцейського

1. Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

---

¹ Правила етичної поведінки поліцейських. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 р. № 1179. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>

неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України, а також цими Правилами;

поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України;

у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків;

неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України, обмежень, пов'язаних зі службою в Національній поліції України, визначених Законами України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції» та іншими актами законодавства України;

виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку, не допускати дискримінації в будь-якій формі;

поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати;

контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;

мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;

дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;

зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

2. Під час виконання службових обов'язків поліцейському заборонено:

сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками, дискримінацію в будь-якій формі;

використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях;

розголошувати та використовувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у тому числі після припинення служби в поліції, крім випадків, визначених законом;

знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак (жетон), а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли поліцейський виконує службові обов'язки в режимі секретності в установленому законодавством України порядку;

перебувати на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, уживати тютюнові вироби під час безпосереднього виконання службових обов'язків і в невстановленому місці.

3. Поліцейський повинен дотримуватись субординації у стосунках з колегами, з повагою ставитись до старших за віком.

III. Поводження поліції із затриманою особою

1. Поліцейський не має права обмежувати свободу людини, крім як на підставах та в порядку, визначених законом.

2. Поліцейський зобов'язаний пояснити затриманій особі зрозумілою для неї мовою підстави для затримання та права затриманої особи, надати можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, а також повідомити про факт затримання третій особі, яку повинна обрати затримана особа.

3. Поліцейський повинен забезпечити затриманому надання медичної допомоги за необхідності.

4. Поліцейський не повинен піддавати катуванню затриманих осіб, допускати жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, ставлення до них.

5. Поліцейський повинен забезпечити людське ставлення та повагу до затриманої особи.

6. Поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу.

IV. Взаємодія поліції із громадськістю та іншими державними органами

1. Поліцейський виконує свої службові обов'язки в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямовує свою діяльність на задоволення їхніх потреб.

2. Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний:

бути тактовним та доброзичливим;

висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі;

надати можливість особі висловити власну думку;

до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя.

3. За будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

При зверненні до особи поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику та допускати дискримінацію в будь-якій формі.

4. Поліцейський повинен бути коректним та не повинен допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен залишатися об'єктивним.

5. З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості.

V. Контроль керівників поліції за дотриманням етики поліцейським

1. Керівник органу (підрозділу) поліції зобов'язаний запобігати проявам неетичної поведінки своїх підлеглих поліцейських шляхом організації роботи з розвитку професійної етики, у тому числі через проведення навчань, інформаційно-роз'яснювальної роботи.

2. Керівник органу (підрозділу) поліції у разі виявлення корупційного правопорушення чи одержання інформації про вчинення такого правопорушення підлеглими зобов'язаний у межах своїх повноважень ужити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноважений орган у сфері протидії корупції.

3. Керівник органу (підрозділу) поліції повинен:

бути прикладом дотримання Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, професійно-етичних вимог, основних принципів професійної діяльності та правил поведінки поліцейських, визначених цими Правилами, а також вимагати їх дотримання від підлеглих;

відповідати за віддані (видані) розпорядження (доручення) і накази, наслідки їх реалізації, відповідність їх законодавству України;

об'єктивно оцінювати виконання службових обов'язків підлеглими, а в разі порушення норм законодавства України або недотримання вимог цих Правил - ініціювати притягнення їх до відповідальності згідно із законодавством України;

заохочувати етичну поведінку;

запобігати виникненню конфлікту інтересів у діяльності підлеглих, а в разі виникнення - сприяти його оперативному вирішенню.

4. Керівник органу (підрозділу) поліції не має права:

перекладати свою відповідальність на підлеглих;

використовувати службове становище в особистих інтересах або інтересах третіх осіб;

проявляти зарозумілість, грубість, некоректність стосовно підлеглих.

КОДЕКС **професійної етики та поведінки прокурорів²**

Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів (далі - Кодекс) визначає основні принципи, моральні норми та правила прокурорської етики, якими повинні керуватися прокурори при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Завдання Кодексу

Завданнями Кодексу є:

- забезпечення компетентного та ефективного здійснення прокурорами своїх професійних обов'язків на підставі додержання принципів верховенства права, законності, справедливості, неупередженості, визначення морально-етичних стандартів внутрішньої та зовнішньої комунікації;
- підвищення авторитету органів прокуратури та сприяння зміцненню довіри громадян до них;
- створення умов для розвитку у прокурорів почуття справедливості, відповідальності, відданості справі, додержання загальнолюдських моральних цінностей, запобігання проявам корупції;
- формування принципової морально-правової позиції у взаєминах з громадянами, колегами, керівниками та підлеглими.

Стаття 2. Дія Кодексу за колом осіб

Дія цього Кодексу поширюється на прокурорів органів прокуратури України.

Стаття 3. Правове регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки прокурорів

Правову основу регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки прокурорів становлять Конституція України, закони України "Про прокуратуру", "Про захист суспільної моралі", "Про запобігання корупції", "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" та інше законодавство, що стосується діяльності органів прокуратури, накази Генерального прокурора та цей Кодекс.

Нормативною базою у цій сфері є також міжнародно-правові документи, в тому числі Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи),

---

² Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів. Затверджено: Всеукраїнська конференція прокурорів 27.04.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>

ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн - членів Ради Європи у 2005 році, та інші.

Стаття 4. Основні принципи професійної етики та поведінки прокурорів:

Професійна діяльність прокурорів ґрунтується на принципах:

- верховенства права та законності;
- поваги до прав і свобод людини і громадянина, недопущення дискримінації;
- незалежності та самостійності;
- політичної нейтральності;
- презумпції невинуватості;
- справедливості, неупередженості та об'єктивності;
- професійної честі і гідності, формування довіри до прокуратури;
- прозорості службової діяльності, конфіденційності;
- утримання від виконання незаконних наказів та вказівок;
- недопущення конфлікту інтересів;
- компетентності та професіоналізму;
- добросовісності, зразковості поведінки та дисциплінованості;
- поваги до незалежності суддів.

Розділ II. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА

Стаття 5. Верховенство права та законність

Професійна діяльність прокурора має ґрунтуватися на неухильному дотриманні конституційних принципів верховенства права та законності.

При здійсненні повноважень він зобов'язаний діяти відповідно до закону, своєчасно вживати вичерпних заходів для їх належного виконання.

Стаття 6. Повага до прав і свобод людини і громадянина, недопущення дискримінації

При виконанні службових обов'язків прокурор має поважати права та свободи людини і громадянина відповідно до вітчизняних та міжнародних правових норм, усвідомлюючи, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Прокурор повинен ставитися до людей справедливо, уважно, доброзичливо, згідно із загальнолюдськими принципами моралі, не допускаючи дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Стаття 7. Незалежність та самостійність

При виконанні службових обов'язків прокурор має бути незалежним від будь-якого впливу, тиску чи втручання в його професійну діяльність, у тому числі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх

посадових та службових осіб, зобов'язаний активно, у визначений законодавством спосіб протистояти спробам посягання на його незалежність.

У прийнятті конкретних рішень він повинен бути самостійним, керуватися вимогами закону, морально-етичними принципами професії, відмежовуватися від будь-яких корисливих та приватних інтересів, політичного впливу, тиску з боку громадськості та засобів масової інформації.

Стаття 8. Політична нейтральність

Прокурори зобов'язані при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати свої службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків.

Стаття 9. Презумпція невинуватості

Прокурор має керуватися принципом презумпції невинуватості на всіх етапах кримінального провадження. Він повинен враховувати всі обставини незалежно від того, свідчать вони проти підозрюваного (обвинуваченого) чи на його користь, вживати заходів для гарантування права особи на справедливий судовий розгляд.

Прокурор має бути переконаний, що всі проведені слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії та зібрані докази дають достатні підстави для звинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення.

При виконанні прокурором повноважень у кримінальному провадженні поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Стаття 10. Справедливість, неупередженість та об'єктивність

Прокурор зобов'язаний діяти справедливо, неупереджено, додержуючись вимог закону щодо підстав, порядку та умов реалізації повноважень прокуратури в межах її функцій. Він має бути об'єктивним у відносинах з органами влади, громадськістю та окремими особами й усвідомлювати соціальну значимість прокурорської діяльності, міру відповідальності перед суспільством.

Стаття 11. Професійна честь і гідність. Формування довіри до прокуратури

Прокурор повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність.

Своєю добросовістю, принциповістю, компетентністю, неупередженістю та сумлінним виконанням службових обов'язків сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї.

У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності вживає заходів до спростування такої інформації, у тому числі в судовому порядку. Сприяти йому в цьому повинні керівники відповідних прокуратур.

Стаття 12. Прозорість службової діяльності. Конфіденційність

Для забезпечення прозорості службової діяльності прокурор не має права відмовляти фізичним чи юридичним особам у своєчасному наданні повної і

достовірної інформації довідкового характеру, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання.

Прокурор зобов'язаний не розголошувати і не використовувати в інший спосіб конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом, що стала йому відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень та професійних обов'язків, крім випадків, встановлених законом.

Стаття 13. Утримання від виконання незаконних наказів та вказівок

Прокурор, незважаючи на приватні інтереси, повинен утримуватися від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать закону.

Він не зобов'язаний виконувати накази та вказівки прокурора вищого рівня, що викликають у нього сумнів у законності, якщо вони не надані у письмовій формі, а також явно злочинні накази або вказівки.

У разі виникнення сумніву щодо законності наказу або вказівки прокурора вищого рівня він має право звернутися до Ради прокурорів України з повідомленням про загрозу його незалежності.

Стаття 14. Недопущення конфлікту інтересів

Прокурор повинен вживати всіх можливих заходів щодо недопущення виникнення реального чи потенційного конфлікту інтересів, повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли він дізнався чи повинен був дізнатися про наявність у нього реального чи потенційного конфлікту інтересів, безпосереднього керівника.

Прокурор, який обіймає адміністративну посаду, не може прямо чи опосередковано спонукати підлеглих або інших прокурорів до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності на користь своїх приватних інтересів або інтересів третіх осіб.

У разі виникнення конфлікту інтересів прокурор зобов'язаний діяти відповідно до вимог законодавства.

Стаття 15. Компетентність та професіоналізм

Прокурор повинен здійснювати службові повноваження сумлінно, компетентно, вчасно і відповідально.

Постійно підвищувати свій загальноосвітній та професійний рівень, культуру спілкування, виявляти ініціативу, відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання своїх службових обов'язків, фахово орієнтуватися у чинному законодавстві, передавати власний професійний досвід колегам.

Він має усвідомлювати, що його діяльність оцінюється з урахуванням рівня підготовки, знання законодавства, компетентності, ініціативності, комунікативних здібностей, здатності вчасно і якісно виконувати службові обов'язки та завдання.

Стаття 16. Доброчесність, зразковість поведінки та дисциплінованість

При виконанні службових обов'язків прокурор має дотримуватися загальноприйнятих етичних норм поведінки, бути взірцем доброчесності, вихованості і культури. Порушення службової дисципліни, непристойна поведінка є неприпустимими для прокурора і тягнуть за собою передбачену законом відповідальність.

Прокурор повинен використовувати ввірене йому службове майно бережливо та лише за призначенням.

Стаття 17. Повага до незалежності суддів

Прокурор повинен поважати незалежність суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом.

Стаття 18. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування

Прокурор зобов'язаний своєчасно подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у порядку, передбаченому антикорупційним законодавством.

Стаття 19. Недопущення проявів корупції

Прокурор має суворо дотримуватись обмежень, передбачених антикорупційним законодавством, не допускати будь-яких проявів, які можуть створити враження корупційних, у тому числі:

- вступати у позаслужбові стосунки з метою використання службових повноважень або службового становища;

- неправомірно втручатися чи здійснювати у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, вплив на службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи суддів;

Прокурор, якому стала відома інформація про порушення вимог частини першої цієї статті іншим працівником прокуратури, зобов'язаний негайно повідомити про це відповідного керівника органу прокуратури.

Стаття 20. Вимоги до зовнішнього вигляду прокурора

Публічний характер діяльності прокурора та перебування під постійною увагою з боку суспільства покладає на нього особливі вимоги щодо відповідного зовнішнього вигляду.

Прокурор під час виконання службових обов'язків має дотримуватися ділового стилю одягу, який вирізняється офіційністю, стриманістю та акуратністю.

Розділ III. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПОЗАСЛУЖБОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА

Стаття 21. Недопущення поведінки, що може зашкодити репутації

Прокурор діє на підставі закону, неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання.

Прокурору слід уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість і об'єктивність виконання професійних обов'язків, скомпрометувати звання прокурора, не

допускати дій, висловлювань і поведінки, які можуть зашкодити його репутації та авторитету прокуратури, викликати негативний суспільний резонанс.

Поза службою поводитися коректно і пристойно. При з'ясуванні будь-яких обставин з представниками правоохоронних і контролюючих органів не використовувати свій службовий статус, у тому числі посвідчення прокурора з метою впливу на посадових осіб.

Стаття 22. Обмеження щодо участі прокурора у політичній діяльності

Прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках та залучати до них підпорядкованих працівників, публічно демонструвати свої політичні переконання.

Стаття 23. Ставлення до релігії

Прокурор має право вільно визначати своє ставлення до релігії, брати участь у діяльності релігійних організацій, які діють на законних підставах і діяльність яких не спрямована на розпалення расової, політичної, національної та релігійної ворожнечі, не допускаючи їхнє втручання у свої службові справи.

Розділ IV. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ

Стаття 24. Взаємовідносини з органами державної влади та органами місцевого самоврядування

Прокурор не повинен втручатися в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених законом. Він має у межах повноважень співпрацювати з ними при виконанні своїх службових обов'язків, якщо це не суперечить принципу його незалежності.

Стаття 25. Взаємовідносини з правоохоронними органами

У взаємовідносинах із співробітниками правоохоронних органів прокурор зобов'язаний бути компетентним, виважено та тактовно виявляти вимогливість і принциповість, що базуються на вимогах закону.

Стаття 26. Взаємовідносини з органами судової влади

З метою забезпечення справедливого та об'єктивного правосуддя прокурор у відносинах із суддями та присяжними повинен дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності.

Стаття 27. Взаємовідносини з іншими учасниками судочинства

У відносинах з іншими учасниками судочинства прокурор повинен дотримуватися ділового стилю спілкування, виявляти принциповість і витримку.

Стаття 28. Взаємовідносини із засобами масової інформації

Прокурор повинен з повагою ставитися до діяльності представників засобів масової інформації щодо висвітлення роботи органів прокуратури. Утримуватися від офіційних висловлювань, міркувань та оцінок з питань, розгляд яких не належить до його компетенції. Дотримуватися етики публічних виступів і вимог щодо надання службової та конфіденційної інформації у встановленому законом порядку.

Офіційні (письмові та усні) виступи прокурора у засобах масової інформації мають бути достовірними та виваженими, зважаючи на те, що вони можуть розцінюватись як офіційна позиція прокуратури, а дискусії вестися у коректній формі, не підриваючи авторитету органів прокуратури.

Стаття 29. Взаємовідносини у колективах прокуратур

Відносини між прокурорами у їх колективах повинні ґрунтуватися на засадах взаємоповаги і взаємодопомоги.

У стосунках між собою прокурори повинні уникати проявів недоброзичливого ставлення один до одного, спрямовуючи свої зусилля на виконання покладених на прокуратуру завдань.

Об'єктивна публічна критика у колективах прокуратур недоліків у роботі колег має поєднуватися з повагою, толерантністю, стриманістю і ввічливістю.

Стаття 30. Взаємовідносини керівного складу органів прокуратури з підпорядкованими працівниками

У відносинах з підпорядкованими працівниками керівники всіх рівнів мають поєднувати принципівість та вимогливість з повагою та доброзичливістю, не допускати грубощів та приниження людської гідності.

Керівники прокуратури повинні:

- сприяти творчому підходу прокурорів до виконання своїх функцій, заохочувати їхню ініціативу, виявляти повагу до висловлюваних ними правових позицій;

- бути справедливим і об'єктивним в оцінці роботи підпорядкованих працівників;

- не спонукати працівників до виконання доручень, які виходять за межі їх службових обов'язків, вчинення протиправних дій, не допускати фактів необ'єктивного підходу до оцінки їх професійних, ділових та особистих якостей;

- сприяти утвердженню в колективах службової дисципліни на засадах товариської взаємодопомоги, позитивного морально-психологічного клімату;

- сприяти додержанню працівниками вимог професійної етики.

Стаття 31. Взаємовідносини з громадянами

Прокурор у межах компетенції розглядає звернення громадян відповідно до вимог закону. Неприпустимими є прояви зверхності, зневажливого ставлення до громадян.

У відносинах з громадянами поза службою працівник прокуратури має бути взірцем законослухняності, добропорядності, додержання загально визнаних норм моралі та поведінки.

Розділ V. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОДЕКСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРІВ

Стаття 32. Оцінка дотримання норм професійної етики та поведінки

Оцінка дотримання норм професійної етики та поведінки прокурора може проводитися під час дисциплінарного провадження та надаватися при вирішенні

питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину, підготовці характеристик та рекомендацій.

Стаття 33. Наслідки порушення вимог цього Кодексу

Відповідно до Закону України "Про прокуратуру" прокурори зобов'язані неухильно дотримуватися вимог цього Кодексу. Їх порушення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

У разі систематичного (два і більше разів протягом одного року) або одноразового грубого порушення правил прокурорської етики прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

КОДЕКС суддівської етики³

Преамбула

Здійснення права кожного на судовий захист на основі принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави Україна виключно на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, висувають високі вимоги до моральних якостей кожного судді.

Усвідомлюючи значимість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці.

Керуючись Конституцією України, Законом України "Про судоустрій і статус суддів", враховуючи статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, за якою кожен має право на незалежний і справедливий суд, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Основні принципи щодо незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 року, Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, Європейську хартію про закон щодо статусу суддів, Рекомендацію CM/Rec (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам - членам відносно суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, з'їзд суддів України затверджує цей Кодекс суддівської етики, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Стаття 2

Суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень. Він не має прав використовувати своє посадове

---

³ Кодекс суддівської етики. Затверджено: XI черговий з'їзд суддів України 22.02.2013 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>

становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим.

Стаття 3

Суддя має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною.

Стаття 4

Порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини.

РОЗДІЛ II. ПОВЕДІНКА СУДДІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Стаття 5

Незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду.

Стаття 6

Суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно з фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, не зважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання або публічну критику.

Стаття 7

Суддя повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки та вживати заходів для поглиблення своїх знань та вдосконалення практичних навичок.

Стаття 8

Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

Стаття 9

Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим.

Стаття 10

Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя.

Стаття 11

Суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість

отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя.

Стаття 12

Суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи.

Стаття 13

Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в те, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду.

Стаття 14

Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

Стаття 15

Неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді. Суддя має право заявити самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законодавством, у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадку, якщо судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи. Суддя не повинен зловживати правом на самовідвід. Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи у разі неможливості ухвалення ним об'єктивного рішення у справі.

РОЗДІЛ III. ПОЗАСУДОВА ПОВЕДІНКА СУДДІ

Стаття 16

Суддя не може належати до політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності.

Стаття 17

Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, авторитету суду і не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте повинен уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність та неупередженість судді.

Стаття 18

Суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї.

Стаття 19

Суддя повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень.

Стаття 20

Участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

ПРАВИЛА адвокатської етики⁴

ПРЕАМБУЛА

Конституція України проголосила щонайважливішу соціальну функцію адвокатури – забезпечення права на захист від обвинувачення та надання професійної правничої допомоги (правової допомоги).

Адвокатура України - недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

Правила адвокатської етики (далі по тексту – Правила) мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загально визнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві.

Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Співвідношення Правил адвокатської етики і чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Норми Правил не відмінюють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, а доповнюють і конкретизують його.

Стаття 2. Дія Правил адвокатської етики за предметом, колом осіб та в часі.

Дія Правил поширюється на:

- всі види адвокатської діяльності та в частині, визначеній Правилами, - на іншу діяльність (дії) адвоката, в тому числі соціально – публічну діяльність

⁴ Правила адвокатської етики. Затверджено: Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. зі змінами затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf

адвоката, яка може вступити в суперечність з професійними обов'язками адвоката, або підірвати престиж адвокатської професії;

- всіх адвокатів України, адвокатів іноземних держав, що внесені до Єдиного реєстру адвокатів України, а також адвокатів України, право на зайняття адвокатською діяльністю яких зупинено в передбаченому законом порядку;

- адвокатів – членів органів адвокатського самоврядування, помічників та стажистів адвокатів, інших осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) у частині, яка застосовна до їх діяльності;

- відносини, що виникли або існують після їх прийняття.

Стаття 3. Особливості поширення вимог Правил адвокатської етики на адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні.

На адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», поширюються вимоги Правил, а також вимоги етичних та деонтологічних норм, якими керуються адвокати в країні їхнього походження.

На адвокатів іноземних держав, якщо вони входять до Європейського Союзу та/або Ради Європи (Європейського співтовариства) при здійсненні ними адвокатської діяльності або будь-яких професійних контактів в Україні (незалежно від їх фізичної присутності при цьому на території України) також поширюється дія Кодексу поведінки європейських адвокатів ССВЕ.

Співвідношення і кореляція різних джерел деонтологічних стандартів має здійснюватися за принципами, закріпленими цими Правилами.

У разі порушення вимог цих Правил або Кодексу поведінки європейських адвокатів, адвокат іноземної держави, який здійснює адвокатську діяльність в Україні, може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Стаття 4. Поширення Кодексу поведінки європейських адвокатів на адвокатів України при здійсненні ними адвокатської діяльності в інших країнах.

При здійсненні адвокатами України адвокатської діяльності в інших країнах, які входять до Європейського Союзу та/або Європейського співтовариства, на них також поширюються вимоги Кодексу поведінки європейських адвокатів. Порушення вимог Кодексу поведінки європейських адвокатів у такому випадку є дисциплінарним проступком.

Адвокат України також має дотримуватись вимог цих Правил. У такому випадку співвідношення цих різних джерел деонтологічних стандартів має здійснюватися за принципами, закріпленими Кодексом поведінки європейських адвокатів.

Стаття 5. Тлумачення Правил адвокатської етики.

Право офіційного тлумачення Правил адвокатської етики належить виключно З'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України.

Якщо положення Правил допускають їх різне тлумачення, то такі положення підлягають застосуванню у найбільш сприятливому для адвоката їх тлумаченню.

РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

Стаття 6. Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності.

Специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів.

З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнта.

Адвокат може ділити свій гонорар з іншими особами, якщо це не заборонено актами законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб.

Національна асоціація адвокатів України, органи адвокатського самоврядування в межах своєї компетенції та повноважень захищають його професійні права та законні інтереси, вживають заходів з забезпечення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Стаття 7. Дотримання законності.

У своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності.

Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх вчиненню його клієнтом або іншими особами.

Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Стаття 8. Пріоритет інтересів клієнта.

Адвокат має залишатися незалежним від свого клієнта.

У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта.

Адвокат за можливості сприяє досудовому та позасудовому порядках урегулювання спорів між клієнтом та іншими особами.

Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом захисника своїх прав (представника чи особи, яка надає йому професійну правничу (правову) допомогу), і не перешкоджати у реалізації цієї свободи.

Адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі доручення органу (установи) з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зобов'язаний виходити з переваги інтересів особи, якій йому доручено надавати безоплатну правову допомогу перед своїми власними інтересами, та не спонукати її до укладення Договору про надання професійної правничої (правової) допомоги з ним особисто або з адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом або адвокатом.

Адвокат, з яким органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги укладено договір (контракт), зобов'язаний виходити з пріоритету інтересів особи, перед своїми власними інтересами та інтересами інших осіб.

Стаття 9. Неприпустимість конфлікту інтересів.

Під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу.

У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів.

Адвокат без письмового погодження з клієнтом, щодо якого виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому професійну правничу (правову) допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

За відсутності письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваний з дотриманням умов, визначених цими Правилами.

Стаття 10. Конфіденційність.

Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської

таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі.

Адвокатською таємницею є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;

- зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;

- зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів досудового розслідування і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за згодою клієнта або особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, що викладена у її письмовій заяві. При цьому, з метою захисту своїх професійних прав та гарантій адвокатської діяльності адвокат має право продовжити зберігати інформацію та документи в статусі адвокатської таємниці.

Адвокат зобов'язаний поінформувати та роз'яснити дотримання принципу конфіденційності його помічникам, стажистам та іншим особам, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням).

Адвокат має створити належні умови зберігання документів та інформації, переданих йому клієнтом, адвокатських дос'є та інших матеріалів, що знаходяться в його розпорядженні і містять адвокатську таємницю.

Адвокат не несе відповідальності за відмову будь-яким особам, органам і установам в розкритті адвокатської таємниці і наданні доступу до неї за наявності дозволу клієнта або особи, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, на розкриття адвокатської таємниці. У такому разі, адвокат може, але не зобов'язаний розкривати адвокатську таємницю.

У разі пред'явлення клієнтом або особою, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, будь яких вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю, адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці (конфіденційної інформації) в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів.

Адвокат, який надає (надавав) безоплатну вторинну правову допомогу, без письмової згоди особи, стосовно якої прийнято рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги, не має права передавати будь-яку інформацію, речі та документи, що містять адвокатську таємницю будь-яким особам за винятком осіб, які здійснюють дисциплінарне провадження. Таку інформацію, речі та документи адвокат має право, але не зобов'язаний, надавати особам, які наділені правом проводити оцінку якості, повноти та своєчасності надання безоплатної правової допомоги та адвокату, якого в подальшому залучено на підставі договору або доручення для надання правової допомоги.

Стаття 11. Компетентність та добросовісність.

Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

Адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнту, здійснювати його захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

Адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Адвокат повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення.

Стаття 12. Повага до адвокатської професії.

Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших.

Адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості їх оскарження у встановленому законом порядку.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження незалежності адвокатської професії, честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підриєв престижу адвокатури та адвокатської діяльності.

Критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування.

При здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету, в тому числі щодо зовнішнього вигляду.

Стаття 12-1. Чесність та добропорядна репутація.

Адвокат повинен бути добропорядним, чесно та гідно виконувати свої професійні обов'язки.

Адвокату заборонено робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень щодо представництва інтересів клієнта.

Стаття 13. Вимоги до рекламування адвокатської діяльності.

Адвокат має право рекламувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства і цих Правил.

Рекламні матеріали про адвокатську діяльність (та будь-які інші матеріали такі як бланки, візитівки та інше) не можуть містити:

- оціночних характеристик відносно адвоката;
- критики адвокатами інших адвокатів;
- заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів;
- вказівок, які можуть сформуєвати уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними, в дійсності, адвокатури як такій.

Рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими й не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних клієнтів в оману, а також мають відповідати розумним естетичним вимогам. Рекламні матеріали не можуть демонструватись (розміщуватись) за допомогою способів (у способи), які дискредитують інститут адвокатури, створюють умови для його зневаги, принижують професію та статус адвоката України.

Адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально або через адвокатське бюро чи об'єднання (керівники адвокатського об'єднання) несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські бюро, об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству та цим Правилам.

Якщо адвокату стало відомо про поширену без його відома рекламу його діяльності, що не відповідає зазначеним вимогам, такий адвокат, керівник бюро чи об'єднання зобов'язаний вжити всіх розумно доступних заходів до спростування і корегування такої рекламної інформації та повідомити про це раду адвокатів регіону.

РОЗДІЛ III. ВІДНОСИНИ АДВОКАТА З КЛІЄНТАМИ

Стаття 14. Підстави для надання адвокатом правової допомоги.

Адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги.

Договір про надання правової допомоги - договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена договором.

До договору про надання правової допомоги також застосовуються загальні положення цивільного законодавства про договір.

Адвокат надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі договору (контракту), укладеного з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Стаття 15. Особи, від яких адвокат може прийняти доручення на надання професійної правничої (правової) допомоги. Забезпечення реальної згоди клієнта на надання йому допомоги певним адвокатом.

Договір про надання правової допомоги може укладатись клієнтом або на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги.

Якщо договір про надання правової допомоги укладено на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах, адвокат зобов'язаний отримати підтвердження згоди клієнта на надання йому професійної правничої (правової) допомоги цим адвокатом виключно у випадку, якщо цього вимагає закон.

Стаття 16. Інформування, що забезпечує вільний вибір клієнтом адвоката.

На вимогу клієнта до укладення договору про надання правової допомоги адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має повідомити клієнту чи має адвокат належну кваліфікацію для надання професійної правничої допомоги у конкретній справі та обставини, що можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів.

Будь-яка особа, яка немає адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, котрий має відповідну компетенцію та досвід ведення таких справ, щоб забезпечити їй ефективну професійну правничу (правову) допомогу.

Стаття 17. Дотримання принципів компетентності та добросовісності під час прийняття адвокатом доручення клієнта.

Адвокат має право відмовитись від прийняття доручення клієнта, виходячи з будь-яких причин та без їх пояснення.

Приймаючи доручення про надання професійної правничої (правової) допомоги, адвокат повинен зважити на свої можливості щодо його виконання.

Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що не відповідає його рівню професійної компетенції, без участі та за згодою клієнта в ній іншого адвоката, який володіє необхідною компетенцією.

Адвокат, який здійснював захист клієнта під час досудового розслідування на підставі договору або за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, має право відмовитись від прийняття доручення на захист цього клієнта в суді.

Адвокат, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, не має права приймати доручення на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих, чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги на підставі договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом.

Стаття 18. Інформування адвокатом клієнта щодо ведення дорученої йому справи.

Адвокат інформує клієнта щодо ведення дорученої йому справи, у тому числі щодо правової позиції у справі.

До підписання договору про надання професійної правничої (правової) допомоги у справі адвокат повинен з'ясувати всі відомі клієнту обставини, які можуть позначитися на визначенні наявності правової позиції у справі та її змісті, та запитати і вивчити всі відповідні документи, які є в розпорядженні клієнта. Якщо після виконання цих вимог адвокат переконується у наявності фактичних і правових підстав для виконання певного доручення, він повинен неупереджено й об'єктивно викласти їх клієнту і повідомити в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, якого бажає клієнт.

Якщо за наявності фактичних і правових підстав для виконання доручення свідомо для адвоката існує поширена несприятлива (з точки зору гіпотетичного результату, бажаного для клієнта) практика застосування відповідних норм права, адвокат зобов'язаний повідомити про це клієнта.

У випадку, коли адвокат дійде висновку про відсутність фактичних та правових підстав для виконання доручення, він зобов'язаний повідомити про це клієнта та узгодити з ним зміну змісту доручення, що відповідав би тому гіпотетичному результату, який може бути досягнутий згідно з чинним законодавством, або відмовитись від прийняття доручення.

Адвокат повинен неупереджено й об'єктивно повідомити клієнту наявність відомих йому фактичних і правових підстав, які можуть позитивно або негативно впливати на ймовірне виконання певного доручення, і поінформувати в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, що бажає клієнт.

Стаття 19. Дотримання принципу законності під час прийняття доручення клієнта.

Адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними, або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов'язків адвоката. У випадках, якщо зазначені обставини не є очевидними, адвокат має надати відповідні роз'яснення клієнту. Якщо за таких обставин не вдається узгодити з клієнтом зміну змісту доручення, адвокат зобов'язаний відмовитись від укладення договору з клієнтом.

Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Стаття 20. Дотримання принципу неприпустимості конфлікту інтересів на стадії прийняття доручення клієнта.

Адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги.

Адвокат не має права прийняти доручення також якщо конфлікт інтересів пов'язаний з тим, що адвокат отримав від іншого клієнта конфіденційну інформацію, що охоплюється предметом адвокатської таємниці або захищається законодавством в інший спосіб, яка має перспективу бути використаною при наданні правової допомоги новому клієнту.

Обмеження, передбачені цією статтею, не застосовуються в конкретному випадку за письмовою згодою клієнта (клієнтів), інтереси якого (яких) представляє адвокат та є суперечливими.

Стаття 21. Етичні засади прийняття доручення на здійснення посередництва між клієнтами.

Адвокат може виступати посередником між клієнтами за умови, якщо:

- між інтересами клієнтів немає конфлікту, або за наявності письмової згоди обох (всіх) клієнтів, інтереси яких представляє адвокат та які є суперечливими;

- адвокат пояснить кожному з клієнтів сутність відносин посередництва і отримає згоду кожного з клієнтів на їх одночасне представництво;

- адвокат має достатні підстави вважати, що він зможе зберегти об'єктивність при одночасному представництві інтересів клієнтів і по відношенню до кожного з них виконати свої професійні обов'язки відповідно до закону і вимог Правил.

Положення цієї статті не поширюються на виконання адвокатом функцій медіатора. В цьому випадку дії адвоката мають відповідати міжнародно-

визнаним етичним засадам медіації, а також основним принципам адвокатської етики.

Стаття 22. Дотримання принципу конфіденційності під час прийняття доручення клієнта.

Адвокат не повинен приймати доручення, виконання якого може призвести до розголошення відомостей, що складають предмет адвокатської таємниці, крім випадків наявності письмової згоди клієнта, зацікавленого в збереженні конфіденційності такої інформації.

У випадку відмови від прийняття доручення, адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації, що стала йому відома від клієнта або іншої особи, яка звернулася в інтересах клієнта з пропозицією укладення договору. Отримані в процесі цього відомості складають окремий предмет адвокатської таємниці.

Стаття 23. Дотримання поваги до прав інших адвокатів під час прийняття доручення клієнта.

До укладення договору з клієнтом адвокат (особа, уповноважена на підписання договору про надання правової допомоги від імені адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання) повинен з'ясувати у нього, чи він не пов'язаний чинним договором з іншим адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) на виконання тотожного або такого, що частково збігається за обсягом, доручення.

Якщо клієнт пов'язаний чинним договором з іншим адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) на виконання тотожного або такого, що частково збігається за обсягом, доручення та бажає залучити ще одного адвоката (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання), адвокат (особа, уповноважена на підписання договору про надання правової допомоги від імені адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання), у випадку згоди на це клієнта, зобов'язаний роз'яснити клієнту про його обов'язок одразу після укладення договору про надання правової допомоги проінформувати про це адвоката (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання), який раніше прийняв доручення від нього.

Неприпустимо прямо або опосередковано схилити клієнта до зміни адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання), якщо немає об'єктивних підстав вважати, що подальше надання правової допомоги клієнту іншим адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) може завдати шкоди його інтересам.

При заміні адвоката новий адвокат не несе відповідальність у зв'язку з виплатою гонорару і компенсацій іншому адвокату.

Адвокат, залучений до участі в окремій процесуальній дії, повинен невідкладно після отримання доручення вжити всіх можливих заходів щодо з'ясування, який саме адвокат (адвокати) представляє інтереси клієнта у цій справі, негайно зв'язатися з цим адвокатом (адвокатами), з'ясувати причини його (їх) відсутності, а також особливості позиції надання професійної правничої (правової) допомоги адвокатом (адвокатами) у цій справі.

Адвокат під час участі в окремій процесуальній дії не має права відступати від позиції клієнта та основного адвоката (адвокатів) у цій справі.

Стаття 24. Засади прийняття доручення клієнта декількома адвокатами, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням.

За бажанням клієнта або за погодженням з ним допускається прийняття одного доручення декількома адвокатами. В цьому випадку мають бути визначені засади розподілу обов'язків та повноважень адвокатів, що сумісно виконуватимуть доручення, а також їх відповідальності перед клієнтом.

Забороняється спонукати клієнта до укладання угоди з декількома адвокатами (що тягне збільшення суми гонорару), якщо причина неможливості виконання доручення одним з них самостійно полягає в його некомпетентності.

У випадках, коли договір про надання правової допомоги укладається з адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, рішення про призначення конкретного адвоката чи кількох адвокатів для виконання доручення або про заміну адвоката чи адвокатів (у випадках, коли це не суперечить закону) приймається адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням на свій розсуд, якщо в договорі не вказаний інший порядок заміни адвоката.

У випадках, коли клієнт після укладення договору про надання йому правової допомоги певним адвокатом без погодження з останнім укладе договір з іншим адвокатом, перший з адвокатів, а також і другий, якщо клієнт не повідомить його про наявність попереднього договору, матиме право в односторонньому порядку розірвати укладений договір про надання правової допомоги.

Стаття 25. Дотримання принципу законності під час виконання адвокатом доручення клієнта.

Адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до надання завідомо неправдивих показань, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

Стаття 26. Інформування клієнта про хід та результати виконання доручення.

Адвокат зобов'язаний інформувати клієнта про його законні права та обов'язки.

Адвокат повинен з розумною періодичністю інформувати клієнта про хід та результати виконання доручення і своєчасно відповідати на запити клієнта про стан його справи. Інформація має подаватися клієнту в обсязі, достатньому для того, щоб він міг приймати обґрунтовані рішення стосовно суті свого доручення та його виконання.

Стаття 27. Дотримання принципу добросовісності під час виконання адвокатом доручення клієнта.

Кожному дорученню, незалежно від розміру обумовленого гонорару, адвокат повинен приділяти розумно необхідну для його успішного виконання увагу.

При виконанні доручення адвокат зобов'язаний використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної професійної правничої (правової) допомоги клієнту, здійснення його захисту або представництва.

Адвокат повинен намагатися оперативно виконувати доручення клієнта, визначених в договорі про надання правової допомоги, дотримуючись при цьому всіх інших вимог, що пред'являються законом і Правилами.

Стаття 28. Гонорар.

Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги клієнту.

Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата тощо), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги.

Розмір гонорару визначається за погодженням адвоката з клієнтом.

Адвокат має право у розумних межах визначати розмір гонорару, виходячи із власних міркувань. При встановленні розміру гонорару можуть враховуватися складність справи, кваліфікація, досвід і завантаженість адвоката та інші обставини. Погоджений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розмір гонорару може бути змінений лише за взаємною домовленістю. В разі виникнення особливих по складності доручень клієнта або у випадку збільшення затрат часу і обсягу роботи адвоката на фактичне виконання доручення (підготовку до виконання), розмір гонорару може бути збільшено за взаємною домовленістю.

Не погодження клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розміру гонорару при наданні доручення адвокату або в ході його виконання є підставою для відмови адвоката від прийняття доручення клієнта або розірвання договору на вимогу адвоката.

Адвокат має право вимагати від клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, попередньої виплати гонорару та/або компенсації можливих витрат, пов'язаних з виконанням доручення.

Адвокат, який надає безоплатну правову допомогу, отримує винагороду виключно за рахунок держави у порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Стаття 29. Компенсація витрат, пов'язаних з виконанням доручення.

Адвокат має право, окрім гонорару, стягувати з клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, кошти, необхідні для покриття витрат, пов'язаних з виконанням доручення.

В договорі про надання правової допомоги можуть бути визначені види передбачуваних фактичних витрат, пов'язаних з виконанням доручення (оплата роботи фахівців, чії висновки запитуються адвокатом, транспортні витрати, оплата друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов, тощо), порядок їх погашення (авансування, оплата по факту в певний строк, інше) та може бути визначений їх обсяг.

Якщо необхідність несення фактичних витрат певних додаткових видів або збільшення їх орієнтовного обсягу, визначеного раніше, з'ясувалася після укладення договору, адвокат повинен повідомити про це клієнта та/або особу, яка уклала договір в інтересах клієнта, і отримати його згоду на погашення необумовлених раніше витрат.

Стаття 30. Отримання невнесеного (недовнесеного) гонорару.

Право адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання на отримання невнесеного (недовнесеного) гонорару не залежить від результату виконання доручення, якщо інше не передбачене договором про надання правової допомоги.

Стаття 31. Одностороннє розірвання клієнтом договору про надання правової допомоги.

Клієнт та/або особа, яка уклала договір в інтересах клієнта, має право розірвати договір з адвокатом в односторонньому порядку на умовах, передбачених договором. При цьому, клієнт та/або особа, яка уклала договір в інтересах клієнта, зобов'язаний сплатити адвокату (адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню) гонорар за всю роботу, що була виконана (надані послуги) чи підготовлено до виконання, а також компенсувати усі витрати за цим договором. Розірвання договору про надання правової допомоги з ініціативи клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, не є показником незадовільної роботи адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання).

Стаття 32. Одностороннє розірвання адвокатом договору про надання правової допомоги.

Адвокат має право в будь-який час достроково (до завершення виконання доручення) розірвати договір з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, в односторонньому порядку на умовах передбачених договором.

Договір про надання правової допомоги, укладений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, припиняється у разі зупинення та/або анулювання свідництва про право на зайняття адвокатською діяльністю, крім випадку укладення договору з адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням. У цьому разі головою адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання здійснюється заміна адвоката.

Стаття 33. Розірвання договору про надання правової допомоги за взаємною згодою адвоката і клієнта.

Договір про надання правової допомоги може бути в будь-який час розірваний за взаємною згодою адвоката та клієнта.

Стаття 34. Розірвання договору про надання правової допомоги через конфлікт інтересів клієнтів або неможливість дотримання принципу конфіденційності.

У випадку, коли в процесі виконання доручення клієнта адвокат дізнався про існування конфлікту інтересів між інтересами цього та інших клієнтів, а також інших осіб за обставин, зазначених у статтях 20 та 22 Правил, він повинен розірвати договір з клієнтом (чи кількома з клієнтів) та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, якщо не буде отримано відповідної письмової згоди клієнта (клієнтів) або осіб, зацікавлених у збереженні конфіденційної інформації, на подальше представництво його (їх) інтересів цим адвокатом або на розголос конфіденційної інформації.

Стаття 35. Обов'язки адвоката при розірванні договору.

При розірванні договору (незалежно від причин) адвокат зобов'язаний: повернути клієнту отримані від нього документи, а також документи, видані адвокату для клієнта іншими особами в ході виконання доручення; поінформувати клієнта щодо здійсненої адвокатом роботи (наданих послуг) і передати клієнту копії процесуальних документів, наявних у адвоката.

Обов'язки адвоката, що випливають з принципів конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів, продовжують діяти і після завершення виконання адвокатом договору.

Приписи, визначені в цій статті Правил, не поширюється на випадки розірвання договору адвокатом з підстав грубого порушення клієнтом зобов'язань, прийнятих на себе згідно з договором.

Адвокат, який надає безоплатну правову допомогу, у випадку розірвання (припинення) договору про надання правової допомоги або скасування доручення, зобов'язаний діяти за правилами, визначеними у цій статті.

Стаття 36. Розірвання договору про надання правової допомоги з адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням.

Якщо стороною в договорі з клієнтом про надання правової допомоги виступає адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання, то при виникненні обставин, які є підставами для розірвання договору, пов'язаних з конкретним адвокатом, якого залучило бюро або призначило об'єднання для надання правової допомоги клієнту, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання може вжити заходів для заміни адвоката за згодою клієнта, якщо при цьому можуть бути дотримані вимоги Правил.

Стаття 37. Етичні аспекти відносин адвоката з недієздатним (обмежено, частково дієздатним) клієнтом.

Недієздатність (обмежена, часткова дієздатність) клієнта, або його фактично знижена здатність адекватно оцінювати дійсність, сама по собі не може бути підставою, що виправдовує невиконання (неналежне виконання) адвокатом своїх професійних обов'язків стосовно такого клієнта.

Якщо через вік, психічне захворювання, інші об'єктивні причини у клієнта знижена можливість приймати виважені рішення, пов'язані зі змістом

доручення, адвокат повинен намагатися підтримувати з ним нормальні стосунки, що відповідають вимогам Правил.

Якщо клієнт у встановленому законом порядку визнаний недієздатним (обмежено дієздатним) і над ним встановлено опіку (піклування), або якщо клієнт є неповнолітнім, й інтереси клієнта, відповідно, представляє законний представник (або опікун, піклувальник), який свідомо для адвоката діє на шкоду законним інтересам неповнолітнього (підопічного), адвокат повинен:

- відмовитись від прийняття (або, відповідно, продовження виконання) доручення, яке може завдати шкоди інтересам неповнолітнього (підопічного);

- вжити всіх доступних йому заходів для захисту законних інтересів клієнта;

- поставити органи опіки та піклування до відома щодо зазначених дій опікуна (піклувальника) недієздатного (обмежено дієздатного) клієнта або законних представників (опікуна) неповнолітнього.

Стаття 38. Етичні аспекти відносин адвоката з клієнтом – юридичною особою.

У відносинах щодо надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту – юридичній особі адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і відповідному визначенні порядку реалізації своїх обов'язків має виходити з наступного:

- для цілей передбаченої законодавством та цими Правилами взаємодії з клієнтом (узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, інформування про хід виконання доручення тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала договір про надання професійної правничої (правової) допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа (особи), зазначена в договорі;

- носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні професійної правничої (правової) допомоги, є юридична особа.

Якщо пов'язані з предметом доручення дії особи (осіб), зазначених у частині першій цієї статті, або інших осіб, які перебувають у трудових (членських або подібних) відносинах з клієнтом - юридичною особою, є протиправними або такими, що об'єктивно шкодять інтересам клієнта і унеможливають ефективно виконання доручення, адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має вжити розумно необхідні і доступні йому заходи для зменшення негативних наслідків таких дій.

Якщо, незважаючи на вжиті адвокатом заходи, керівник юридичної особи (або вищий орган) підтримують зазначені дії (бездіяльність), шкідливі для інтересів юридичної особи, адвокат може розірвати договір про надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту – юридичній особі в односторонньому порядку.

Стаття 39. Особливості застосування правил щодо конфлікту інтересів у відносинах з клієнтом - юридичною особою.

На відносини щодо надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту – юридичній особі в повному обсязі поширюються норми Правил, що регламентують поведінку адвоката в ситуаціях наявності або наступного виникнення конфлікту інтересів.

Якщо у спілкуванні з посадовими особами, службовцями та іншими працівниками клієнта – юридичної особи, пов'язаному з наданням професійної правничої (правової) допомоги цьому клієнту, стає очевидним, що виникає ситуація конфлікту інтересів, адвокат повинен повідомити, що він представляє клієнта – юридичну особу і пояснити свої обов'язки, пов'язані з конфліктом інтересів.

У період дії договору про надання правової допомоги клієнту – юридичній особі адвокат не повинен укласти договори про надання правової допомоги з особами, які перебувають у трудових, цивільно-правових та інших правовідносинах з клієнтом, якщо це може суперечити інтересам клієнта – юридичній особі. Також адвокат не повинен укласти договори про надання правової допомоги із вищезазначеними особами, якщо він є носієм конфіденційної інформації, отриманої при наданні правової допомоги юридичній особі.

Адвокат не може приймати доручення від клієнта, якщо суть доручення зводиться до необхідності вчинення дій в інтересах такого клієнта, спрямованих на захист його прав, які перебувають в конфлікті інтересів з юридичною особою, в якій адвокат раніше працював, або надавав професійну правничу (правову) допомогу, якщо адвокат володіє інформацією, що може бути використана проти такої юридичної особи.

Стаття 40. Особливості виконання доручення, пов'язаного з посередництвом між клієнтами.

Якщо адвокат виступає в ролі посередника між клієнтами, він повинен з кожним із них узгоджувати рішення, що приймаються, і забезпечувати належну інформованість кожного з них про всі обставини і міркування, що є необхідними для прийняття виважених рішень по суті доручення.

Адвокат повинен припинити свої дії як посередника та розірвати відповідні договори з кожним із клієнтів, якщо цього вимагає хоча б один з клієнтів, яких він одночасно представляє, або якщо виникають обставини, за яких дотримання умов, передбачених частиною першою статті 21 Правил, стає неможливим.

Якщо дії адвоката як посередника між клієнтами не досягли бажаного клієнтами результату, він не може надалі представляти інтереси жодного із клієнтів з питань, пов'язаних із предметом посередництва.

Стаття 41. Етичні аспекти здійснення захисту за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії.

Адвокат має право відмовитися від здійснення захисту за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, в порядку, передбаченому чинним кримінальним процесуальним

законодавством, а також законодавством про надання безоплатної правової допомоги, виходячи із загальних принципів і підстав, передбачених цими Правилами і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Адвокат зобов'язаний відмовитися від здійснення захисту за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, в порядку, передбаченому чинним кримінальним процесуальним законодавством, а також законодавством про надання безоплатної правової допомоги у випадку, коли прийняття доручення або залучення для проведення окремої процесуальної дії через конкретні об'єктивні причини може потягнути порушення прав і законних інтересів цієї особи чи зашкодити її позиції захисту.

Адвокат надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі договору (контракту), укладеного з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Спонування адвокатом особи (третіх осіб в інтересах цієї особи), якій він надає безоплатну правову допомогу, на укладання договору у цьому провадженні, а також з цих самих чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги, з ним особисто або з іншими особами, яких цей адвокат пропонує, - забороняється.

Адвокату, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, забороняється укладати договір на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги.

РОЗДІЛ IV. ВІДНОСИНИ АДВОКАТА З СУДОМ ТА ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття 42. Дотримання адвокатом принципу законності у відносинах з судом та іншими учасниками судового провадження.

Представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог Правил.

Стаття 43. Дотримання принципів незалежності адвоката та пріоритетності інтересів клієнта у відносинах адвоката з судом.

Дотримуючись принципу законності, адвокат водночас має: бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, що суперечать охоронюваним законом інтересам клієнта; послідовно дотримуватися принципу пріоритетності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом.

Адвокат не повинен залишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до свого клієнта, його самого, або адвокатури в цілому і повинен реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством та\або актами РАУ, НААУ.

Стаття 44. Дотримання принципів чесності та добропорядної репутації під час здійснення професійної діяльності в суді.

Під час здійснення професійної діяльності в суді адвокат повинен бути добропорядним, поводити себе чесно та гідно, стверджуючи повагу до адвокатської професії.

Адвокат має поважати процесуальні права адвоката, який представляє іншу сторону, і не вдаватись до дій, що грубо порушують останні.

Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на невиправдане затягування судового розгляду справи.

Стаття 45. Культура поведінки адвоката у відносинах з іншими учасниками судового провадження.

У відносинах з іншими учасниками судового провадження адвокат повинен:

- бути стриманим і коректним;
- реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом, зокрема у формі заяв, клопотань, скарг тощо;
- бути тактовним при допиті підсудних, потерпілих, сторін у цивільному процесі, свідків та інших осіб.

РОЗДІЛ V. ВІДНОСИНИ АДВОКАТА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ІНШИМИ ОРГАНАМИ ТА ОСОБАМИ

Стаття 46. Етичні аспекти відносин адвоката з органами досудового розслідування та адміністративної юрисдикції.

У відносинах з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції адвокат має дотримуватися принципів і підходів, закріплених розділом IV цих Правил, з урахуванням специфіки статусу цих органів і процесуальних форм взаємодії адвоката з ними, передбачених чинним законодавством.

Адвокат повинен зберігати таємницю досудового розслідування в межах, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Адвокат не повинен приймати доручення на ведення справи клієнта, направленою йому особами, що здійснюють досудове розслідування по цій справі.

Стаття 47. Етичні аспекти відносин адвоката з державними органами.

У відносинах з державними органами з приводу виконання доручення клієнта адвокат має дотримуватися вимог Правил у частині, застосовній до цих відносин.

Стаття 48. Дотримання принципу незалежності та пріоритетності інтересів клієнта у відносинах адвоката з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції та іншими державними органами та органами місцевого самоврядування.

У відносинах як з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції, так і з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, адвокат повинен виявляти принциповість у відстоюванні інтересів клієнта та, за згодою клієнта, оскаржувати незаконні дії посадових осіб або органів, які перешкоджають виконанню доручення, в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Стаття 49. Етичні аспекти відносин адвоката з іншими особами.

У відносинах з будь-якими особами, з якими адвокат взаємодіє в процесі виконання доручення клієнта, адвокат має дотримуватись вимог Правил у частині, застосовній до цих відносин.

РОЗДІЛ VI. ВІДНОСИНИ МІЖ АДВОКАТАМИ

Стаття 50. Загальні етичні засади взаємин між адвокатами.

Відносини між адвокатами повинні будуватися на засадах взаємної поваги, дотримання професійних прав адвокатів та гарантій професійної діяльності, слідування принципам адвокатської діяльності, передбаченим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилами, рішеннями З'їзду, актами РАУ, НААУ.

Корпоративна єдність адвокатів вимагає від них взаємної довіри та співпраці на користь їх клієнтів, зокрема, уникнення штучного породження чи поглиблення конфліктів між клієнтами. При цьому принцип пріоритетності інтересів клієнта має перевагу перед міркуваннями корпоративної єдності.

Адвокат України має також визнавати професійний статус адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та ставитись до них з повагою як до колег.

У разі спілкування між адвокатами за допомогою матеріальних носіїв інформації адвокат, який передає відомості, конфіденційність яких він бажає зберегти, має чітко повідомити про це адвоката-рецепієнта інформації, а останній має зберігати конфіденційність такої інформації або негайно повідомити про неможливість її забезпечення.

Стаття 51. Окремі етичні аспекти взаємин між адвокатами.

Адвокат не повинен допускати стосовно іншого адвоката:

- висловлювань, що принижують його честь та гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних та принизливих висловів;
- поширення свідомо неправдивих відомостей про нього;
- спроб схилити клієнта іншого адвоката до розірвання з ним договору про надання професійної правничої (правової) допомоги;
- спілкування з клієнтом іншого адвоката без згоди останнього з приводу доручення, яке їм виконується;
- намагань схилити до укладення договору про надання професійної правничої (правової) допомоги особу, яка прийшла до іншого адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання);
- навмисного введення іншого адвоката в оману стосовно справи, в судовому розгляді якої вони обидва беруть участь, щодо місця і часу проведення

судових засідань, результатів розгляду справи судами різних інстанцій, наявності доказів (і намірів їх представити), що в дійсності не існують, намірів свого клієнта, які стосуються предмета спору та ведення справи, умов мирової угоди, що пропонується.

Стаття 52. Допустимі форми реагування адвоката на незаконні або неетичні дії іншого адвоката.

Допустимими формами реагування адвоката на незаконну або неетичну поведінку іншого адвоката, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання, бюро, органів адвокатського самоврядування або адвокатури як такої, слід вважати звернення (заяви, скарги) до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями стосовно адвокатів, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених законодавством України.

Не допускається зловживання правом на звернення до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями, щодо ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката.

Кожен адвокат має вжити заходи мирного врегулювання конфлікту з участю іншого адвоката. В разі ініціації адвокатом дисциплінарного провадження стосовно іншого адвоката він має попередньо повідомити про це Раду адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно відомостей в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціацію адвокатів чи правове товариство відповідної держави для пошуку шляхів мирного залагодження конфлікту.

При виникненні конфлікту між адвокатами, наслідком якого є звернення одного з них зі скаргою до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, адвокат, який ініціював звернення, зобов'язаний надати докази того, що ним вжиті заходи мирного врегулювання такого конфлікту, зокрема, документи, що свідчать про звернення останнього до Ради адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно відомостей в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціації адвокатів чи правового товариства відповідної держави.

Стаття 53. Окремі аспекти дотримання принципу взаємної поваги між адвокатами.

Адвокат повинен уникати розголосу в засобах масової інформації або поширення іншим способом (в тому числі за допомогою мережі Інтернет, соціальних мереж) відомостей, що принижують честь та гідність іншого адвоката, ганьблять його чи адвокатське бюро/адвокатське об'єднання або адвокатуру України.

Адвокат не повинен обговорювати з клієнтами обставини, що стосуються особистого життя іншого адвоката, його матеріального стану, походження,

національної належності та інші обставини відносно адвоката, які не стосуються суті доручення.

Адвокат не може вдаватись до антиреклами стосовно іншого адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання) або використовувати цей метод при рекламуванні своєї діяльності.

РОЗДІЛ VII. ДОТРИМАННЯ НОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ В ГРОМАДСЬКІЙ, НАУКОВІЙ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Стаття 54. Співвідношення між професійними обов'язками адвоката і його громадськими, науковими та іншими інтересами.

В своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що впливають з Правил адвокатської етики.

У випадку виникнення суперечності між професійними обов'язками адвоката, передбаченими чинним законодавством, Правилами, і обов'язками перед конкретними клієнтами, що впливають з договорів про надання правової допомоги, - з однієї сторони, та інтересами адвоката, що обумовлені його членством в певній громадській організації, партії, науковому товаристві тощо - з іншої сторони, адвокат не має права знехтувати чи поступитись своїми професійними обов'язками адвоката.

Стаття 55. Дотримання принципу конфіденційності в громадській, науковій або публіцистичній діяльності адвоката.

Адвокат не може використовувати в своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється Правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої інформації.

Стаття 56. Дотримання принципу поваги до адвокатської професії в публіцистичній діяльності адвоката

В своїх публіцистичних матеріалах (статтях, публікаціях тощо) та публічних виступах адвокат не повинен поширювати відомостей, які ганьблять честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів, або престиж адвокатури як такої.

РОЗДІЛ VIII. ДОТРИМАННЯ НОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Стаття 57. Принципи поведінки адвокатів у соціальних мережах.

Участь адвоката у соціальних мережах (наприклад, але не обмежуючись: Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace та інших), Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте адвокат може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому.

Адвокат при користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет повинен дотримуватись своїх

професійних обов'язків, передбачених чинним законодавством України, цими Правилами, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Використання адвокатом соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати наступним принципам:

- незалежності;
- професійності;
- відповідальності;
- чесності;
- стриманості та коректності;
- гідності;
- недопущення будь-яких проявів дискримінації;
- толерантності та терпимості;
- корпоративності та збереження довіри суспільства;
- конфіденційності.

Стаття 58. Дотримання принципів незалежності, професійності та відповідальності при користуванні адвокатом соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет.

Професійна незалежність є невід'ємною складовою спілкування адвоката у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет. Адвокат при здійсненні спілкування з іншими учасниками соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет, в тому числі розміщенні коментарів та контенту, повинен враховувати наслідки такого спілкування для професійної незалежності адвоката у майбутньому при здійсненні адвокатської діяльності.

При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет адвокат повинен приймати до уваги обмеження, що встановлені для адвокатської діяльності в частині повноти та сприйняття інформації, забезпечення її конфіденційності та збереження.

Адвокату слід обережно здійснювати адвокатську діяльність за допомогою соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет шляхом надання правової допомоги, професійних порад та юридичних консультацій, адресованих та/або доступних необмеженому колу осіб.

При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет необхідно враховувати параметри їх конфіденційності з метою відповідального їх використання, моніторингу та регулярного аналізу власних соціальних мереж, Інтернет-форумів, інших форм спілкування в мережі Інтернет та контентів, що розміщуються в соціальних мережах. При виявленні в них помилок або будь-яких невідповідностей конфіденційності вони підлягають негайному виправленню та/або видаленню.

Адвокати повинні оцінити чи є обраний ними засіб спілкування у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет належним для отримання бажаного результату. При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в

мережі Інтернет адвокатам необхідно враховувати контекст, потенційну аудиторію та забезпечити чіткість та однозначність коментарів.

У соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет адвокатам необхідно обережно відноситись до коментарів, які можуть відображати позицію, що протилежна позиції клієнта.

При встановленні адвокатом контактів та спілкування у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет з клієнтами, колегами, суддями, процесуальними опонентами та іншими особами та їх об'єднаннями, він зобов'язаний виключити можливість виникнення конфлікту інтересів.

Стаття 59. Дотримання принципів чесності, стриманості, коректності та гідності при користуванні адвокатом соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет.

Адвокати при використанні соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинні дотримуватись високих стандартів чесності та пам'ятати про наслідки їх невиконання для їх професійної репутації та авторитету адвокатури в цілому.

При встановленні контактів та спілкуванні у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах комунікації в мережі Інтернет адвокат повинен проявляти властиву професії стриманість, обережність та коректність, не допускати публічного надання коментарів адвокатами під час здійснення адвокатської діяльності, а так само і в якості особистих суджень, позицій іншого адвоката/представника у справі, в якій вони не беруть участі.

Під час надання коментарів адвокатами по конкретним справам необхідно щоб такі коментарі не порушували положень чинного законодавства, Правил адвокатської етики, рішень З'їзду адвокатів України, Ради адвокатів України, а також відповідали вимогам до адвокатів та адвокатської діяльності, що встановлені чинним законодавством, Правилами адвокатської етики, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Висловлювання адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет не повинні мати притаманний правовий нігілізм, будь-який вид агресії, ворожнечі і нетерпимості. Адвокат зобов'язаний вести себе шанобливо і не допускати образливої поведінки.

Будь-які заяви, коментарі адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет, в тому числі під час обговорення і роз'яснення правових норм, особливостей судочинства, дій його учасників, повинні бути відповідальними, достовірними і не вводити в оману.

Стаття 60. Дотримання принципів толерантності та терпимості, корпоративності, збереження довіри суспільства, конфіденційності та недопущення будь-яких проявів дискримінації.

Адвокату забороняється у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет використовувати обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку,

інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Адвокат у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах комунікації в мережі Інтернет повинен здійснювати спілкування з повагою, прийняттям та правильним (таким, що відповідає загальнолюдським цінностям) розумінням різноманіття культур світу, форм самовираження та засобів прояву людської індивідуальності. Адвокат у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет повинен без агресії сприймати думки, поведінку, форми самовираження та спосіб життя іншої людини або/та опонента, які відрізняються від його власних.

Адвокатам в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет слід з розумною стриманістю і неухильним дотриманням принципів і норм професійної поведінки адвокатів та традицій української адвокатури ставитися до підписання колективних листів і звернень, а також до участі в інших колективних акціях.

Адвокату не слід здійснювати заяв в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет від імені адвокатської спільноти і видавати свою думку за її спільну думку, а також враховувати чи відповідають його дії в соціальних мережах іміджу та статусу адвоката.

Адвокат зобов'язаний створити умови і вжити всіх можливих заходів для максимального захисту будь-якої інформації, яка отримується та передається ним через соціальні мережі, Інтернет-форуми та інші форми спілкування в мережі Інтернет, в тому числі листування, передачі документів та будь-якої іншої інформації, що становить предмет адвокатської таємниці.

Розміщення інформації, пов'язаної із здійсненням адвокатської діяльності, в публічному доступі в соціальних мережах Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет без попередньої письмової згоди клієнта не допускається.

РОЗДІЛ ІХ. АДВОКАТСЬКЕ БЮРО, АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ ВІДНОСИН ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 61. Поширення Правил адвокатської етики на діяльність адвокатських бюро, адвокатських об'єднань.

Правила адвокатської етики є обов'язковими для дотримання адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями.

У випадках, коли стороною в договорі про надання правової допомоги є адвокатське бюро, адвокатське об'єднання, в якому договір з клієнтом укладається від імені бюро або об'єднання, воно зобов'язане забезпечити відповідність кандидатури адвоката, якому доручається виконання договору (окремих робіт за договором), вимогам до компетентності, об'єктивно обумовленим характером доручення, а також забезпечити дотримання інших

вимог Правил, що стосуються укладення договору про надання правової допомоги, його виконання та припинення.

Стаття 62. Участь адвокатів у забезпеченні дотримання адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням Правил адвокатської етики.

Кожен адвокат, який є членом адвокатського об'єднання, чи створив адвокатське бюро повинен докладати обґрунтованих зусиль щодо забезпечення вжиття об'єднанням заходів, що сприяють дотриманню всіма адвокатами та співробітниками цього об'єднання чи бюро Правил адвокатської етики.

Стаття 63. Співвідношення професійних обов'язків адвокатів – членів адвокатського об'єднання з обов'язками, пов'язаними з членством в такому об'єднанні.

Для адвоката, який є членом адвокатського об'єднання, професійні обов'язки перед клієнтами, що випливають із чинного законодавства, Правил адвокатської етики, договорів про надання правової допомоги, повинні мати пріоритетне значення у порівнянні з обов'язками адвоката щодо виконання вказівок керівних органів адвокатського об'єднання.

Керівник адвокатського об'єднання зобов'язаний забезпечити дотримання адвокатом – членом адвокатського об'єднання виконання Правил та не має права вчиняти дії, пов'язані з схиланням або сприяти ухиленню адвоката від виконання професійних етичних норм.

РОЗДІЛ X. ОРГАНИ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ ВІДНОСИН ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

Стаття 64. Роль органів адвокатського самоврядування в забезпеченні дотримання правил адвокатської етики.

Органи адвокатського самоврядування діють з метою забезпечення дійсної незалежності адвокатів у здійсненні їх професійної діяльності.

Органи адвокатського самоврядування сприяють та контролюють дотримання Правил адвокатської етики всіма адвокатами України та адвокатами іноземних держав, які у відповідності до законодавства України здійснюють в Україні адвокатську діяльність.

Органи адвокатського самоврядування та їх члени самі мають в своїй діяльності неухильно керуватись загальними принципами адвокатської етики, не допускати дій чи бездіяльності, що їх порушують, виявляти повагу як до професійних прав адвокатів, так і до права кожного адвоката на участь в адвокатському самоврядуванні.

Стаття 65. Етичні особливості відносин між адвокатами та органами адвокатського самоврядування.

Адвокат зобов'язаний виконувати рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції в спосіб, передбачений Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими до виконання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями.

Адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, зобов'язані неухильно виконувати свої повноваження згідно законодавства, приймати участь в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх обрано, дотримуватись вимог закону та рішень З'їзду, актів РАУ, НААУ, не допускати дій чи бездіяльності, що завдають шкоди адвокатурі в цілому, або блокують роботу окремих органів адвокатського самоврядування.

У межах дотримання принципу чесності і добропорядної репутації адвокат має надавати достовірну інформацію до Єдиного реєстру адвокатів України, органам адвокатського самоврядування, членам органів адвокатського самоврядування під час здійснення ними повноважень.

РОЗДІЛ XI. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

Стаття 66. Правові наслідки порушення Правил адвокатської етики.

За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України.

У разі звернення із скаргами щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики адвокатів, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, чи якщо скаргниками стосовно порушення цих Правил виступають адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, з метою забезпечення неупередженості та об'єктивності при розгляді зазначених скарг Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури забезпечує перерозподіл та направлення таких заяв (скарг) для розгляду до КДКА іншого регіону, ніж регіон, в якому зазначений адвокат входить до органів адвокатського самоврядування.

Стаття 67. Відповідальність адвоката за порушення Правил адвокатської етики помічником, стажистом адвоката або особою, яка перебуває з ним у трудових відносинах.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики його помічником, стажистом або особою, яка перебуває з ним у трудових відносинах, якщо адвокат:

- не забезпечив ознайомлення свого помічника, стажиста або особи, яка перебуває з ним у трудових відносинах, з цими Правилами;
- не здійснював належного контролю за діями помічника, стажиста або особи, яка перебуває з ним у трудових відносинах, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим договором між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги;
- своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником, стажистом або особою, яка перебуває з ним у трудових відносинах, Правил адвокатської етики.

Стаття 68. Відповідальність керівників адвокатських бюро, адвокатських об'єднань за незабезпечення умов для дотримання Правил адвокатської етики.

Адвокат, який є керівником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (адвокати – члени колегіального керівного органу адвокатського об'єднання), може (можуть) бути притягнутий (ті) до дисциплінарної відповідальності за невиконання вимог положень Правил, а також за прийняття ним (ними) рішень, які тягнуть порушення Правил адвокатської етики.

Стаття 69. Роз'яснення Правил адвокатської етики.

У випадках, коли в конкретній ситуації адвокату важко визначити варіант поведінки, який у певних обставинах відповідав би нормам Правил, він може звернутися за роз'ясненням до Ради адвокатів України чи з'їзду адвокатів України.

Дії адвоката, що відповідають роз'ясненню Ради адвокатів України чи з'їзду адвокатів України, не можуть бути поставлені йому за провину і мати наслідком накладення дисциплінарною стягнення.

Стаття 70. Загальні засади застосування дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики.

При застосуванні дисциплінарних стягнень за порушення Правил адвокатської етики та/або Професійних етичних (деонтологічних) норм поведінки адвокатів іноземної держави (у випадках, передбачених цими Правилами), що діють в країнах, в яких такі адвокати мають право здійснювати адвокатську діяльність, дисциплінарні органи адвокатури України мають виходити із загальних засад юридичної відповідальності, зокрема, повинні застосовувати дисциплінарні стягнення лише за винні порушення.

Адвокат вважається невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку і не може бути підданий дисциплінарному стягненню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Адвокат не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні дисциплінарного проступку. Обов'язок доказування вини адвоката у вчиненні дисциплінарного проступку покладається на особу, яка ініціює питання дисциплінарної відповідальності відносно адвоката.

Звинувачення адвоката не може ґрунтуватися на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини адвоката тлумачаться на його користь.

Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).

Не допускається зловживання правом на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, у тому числі ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав, і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності.

Щодо відносин дисциплінарної відповідальності адвокатів діє презумпція невинуватості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСІХ ТЕМ КУРСУ

Нормативні акти:

1. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006 р. Схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 02.05.2023).
2. Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів : прийняті на конференції Генеральних прокурорів Європи 24–26 січня 2005 року. URL: <http://mir.zavantag.com/pravo/387069/index.html?page=8> (дата звернення: 02.05.2023).
3. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Адвокатура в Україні*. 2000. № 1.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
5. Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 570 від 06.07.2017 р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 72. С. 65. Ст. 2212.
6. Правила адвокатської етики. Затверджено : Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. зі змінами затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf (дата звернення: 02.05.2023).
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. ст. 282.
8. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
9. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. ст. 55.

10. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
11. Про дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.
12. Про Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи : ухвалена Комітетом міністрів 19.09.2001 р. на 765-му засіданні заступників міністрів. 50 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 02.05.2023).
13. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ від 05.08.2016 р. № 158. *Офіційний вісник України*. 2016. № 74. С. 51. Ст. 2493.
14. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227. *Офіційний вісник України* 2019. № 26. С. 10. Ст. 900.
15. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ від 09.11.2016 р. № 1179. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. С. 522. Ст. 55.
16. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів : Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 р. № 2952/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 76. С. 163. Ст. 2357.
17. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 р. № 2104/5. *Офіційний вісник України*. 2013. №82. С. 580. Ст. 3070.
18. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
19. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 4. С. 6.

20. Про прокуратуру : Закон України від Закон України від 14.10.2014 р. № 1697 –VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015, № 2–3, ст.12.
21. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. ст. 382.
22. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. ст.545.

Основна:

1. Гофман Ю.Б. Етичні основи правоохоронної діяльності : навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 36 с.
2. Грубінко А.В., Кравчук В.М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів : навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання. Тернопіль : Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2019. 116 с.
3. Петришин О.В., Зінченко О.В. Юридична деонтологія : посіб. для підгот. до заліків та іспитів. Харків : Право, 2018. 84 с.
4. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
5. Теліженко Л.В. Етика юриста : конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с.

Додаткова:

1. Василевська Т.Е. Етика державних службовців і запобігання конфлікту інтересів : навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 76 с.
2. Ведерніков Ю.А., Кульбач С.О., Кучук А.М. Юридична деонтологія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2011. 205 с.

3. Гребеньков Г.В., Фіолевський Д.П. Юридична етика : навч. пос. Київ : Алерта, 2007. 211 с.
4. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посібник. Київ : Знання, 2010. 655 с.
5. Єрмоленко Д.О. Громадський контроль як основна форма контролю громадянського суспільства за діяльністю публічної адміністрації. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20 листопада 2020 р. С. 16–18.
6. Єрмоленко Д.О. Міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності: окремі аспекти. *Запорізькі правові читання* : матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19-20 травня 2020 р. С. 73–76.
7. Єрмоленко Д.О. Особливості класифікації правової свідомості за суб'єктним критерієм. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 3. С. 16–20.
8. Кацавець Р.С. Мова у професії юриста : підруч. для студ. вищ.навч.закл. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 304 с.
9. Кацавець Р.С. Ораторське мистецтво: підруч. для студ. вищ.навч.закл. Київ : Правова єдність. 2018. 216 с.
10. Кацавець Р.С. Юридична деонтологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2016. 126 с.
11. Лемківський Б.К. Юридична етика та деонтологія : навчально-методичний посібник. Київ : СПД Юсип'юк В.Д., 2009. 126 с.
12. Лозовой В.О. Петришин О.В. Професійна етика юриста. Харків : Право, 2004. 176 с.
13. Макаренков О.Л., Удовика Л.Г. Юридична деонтологія : навчально-методичний посібник для студентів юридичного факультету. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 102 с.

14. Организация професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з 2-го англ. вид. / Ф. Бойл, Д.Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В.І. Андрейцев. Київ : Знання, 2006. 478 с.
15. Рікер П. Право і справедливість. Київ : Дух і Літера, 2002. 196 с.
16. Сливка С.С. Юридична деонтологія. Правнича етика. Професійна культура. 3-є видання. Київ : Атіка, 2012. 296 с.
17. Токарчик Р. Юридична етика : монографія : пер. з польської. вид. 3-тє, випр. Київ : Таксан, 2009. 355 с.
18. Юридична деонтологія : підручник / С.П. Погребняк, О.О. Уваров, Г.О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 248 с.
19. Boon, A. Lawyers' Ethics and Professional Responsibility. London : Bloomsbury Publishing, 2015. 464 p.
20. Karnavas Michael G. Lawyer's ethics. Skopje : OSCE, 2016. 104 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гофман Ю.Б. Етичні основи правоохоронної діяльності : навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 36 с.
2. Гребеньков Г.В., Фіолевський Д.П. Юридична етика : навч. пос. Київ : Алерта, 2007. 211 с.
3. Грубінко А.В., Кравчук В.М. Юридична деонтологія і професійна етика та логіка для юристів : навчально-методичний практикум для студентів денної та заочної форм навчання. Тернопіль : Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2019. 116 с.
4. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. Харків : Право, 2004. 176 с.
5. Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. В.С. Бліхара. Львів : ПП «Арал», 2018. 108 с.

Навчальне видання
(українською мовою)

Єрмоленко Дмитро Олександрович

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності «Правоохоронна діяльність»
освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

Рецензент *Л.Г. Удовика*

Відповідальний за випуск *Т.О. Коломоєць*

Коректор *Д.О. Єрмоленко*